

चांदोबा

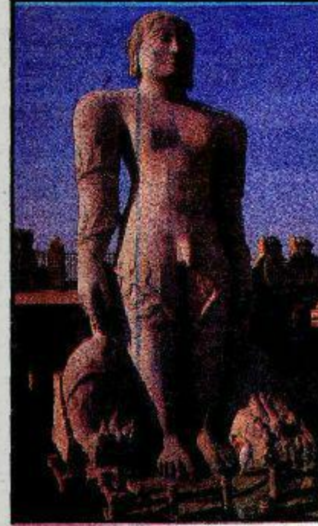
एप्रिल १९९४

विशेष बातम्या

महामस्तकाभिषेक

कुंभमेळा व गोदावरी पुष्कर प्रमाणेच बाहुबलीचा महामस्तकाभिषेकही दर बारा वर्षांनी साजरा केला जातो. कर्नाटकात हासन जिल्हा आहे. या जिल्ह्यात श्रवणबेळगोळा नावाचे सुप्रसिद्ध स्थान आहे. तेथील इन्द्रगिरी नावाच्या पहाडात ही बाहुबलीची मूर्ती आहे. एकाच शिळेत कोरलेली ही मूर्ती जगातील सर्वात अुंच मूर्ती आहे. इसवी सन १८९ मधे या मूर्तीची प्रतिष्ठापना झाली. विसाव्या शतकात सात वेळा–१९००, १९१०, १९२३, १९४०, १९५३, १९६७ आणि १९८१ मधे हे महासस्तकाभिषेक साजरे झाले. या शताब्दीतला शेवटचा, आणि आठवा अभिषेक १९ डिसेंबरला मोठ्या थाटामाटात साजरा झाला. प्रतिमेच्या प्रतिष्ठापनेनंतरच्या या २५ व्या महामस्तकाभिषेकात असंख्य भक्तांनी भाग घेतला. महोत्सवाच्या कार्यक्रमाची योजना अुच्च स्तरावरून केली गेली. शुभ नक्षत्र, ग्रह अन् राशीप्रमाणे बारा वर्षांच्या मुदतीत कधी कधी थोडा फार फरक होतोच.

चोवीस तीर्थंकरांपैकी वर्धमान महावीर हा शेवटचा तीर्थंकर होय. त्याने जैनमताची स्थापना केली. पहिला तीर्थंकर आदिनाथ ऋषभदेव हा राजा होता. त्याने इहलोकातील समस्त बंधनांचा त्याग केला

आणि आपला ज्येष्ठ पुत्र भरत याला अयोध्येचे राजपद सोपवले आणि धाकटा पुत्र महावीर याला पोदानपुर राज्य दिले. परन्तु भरताच्या मनात आपल्या भावाचेही राज्य हडपण्याचा विचार आला. बाहुबलीने त्याला विरोध दर्शविला. दोन्ही भावांच्या सैन्यात युद्ध सुरू होणार, इतक्यात त्यांच्या मन्त्र्यांनी दोन्ही भावांना समजावून सांगितले की या भयंकर युद्धात अपार प्राणहानी होणार आहे. दोघांनाही मन्त्र्यांचे म्हणणे पटले अनं त्यांनी निश्चित केले की युद्ध दोन सैन्यांच्यात न होता, त्या दोघांच्यातच मर्यादित राहील आणि दोघांनी आपसात लढून, कोण बलवान आहे आणि कुणाचा विजय झालाय हे ठरवावे. दोघा भावात मुष्टियुद्ध, जलयुद्ध आणि मल्लयुद्ध झाले. तीन्ही युद्धात भरतच पराजित झाला. बाहुबलीने आपल्या दोन्ही हातांनी धरून त्याला अुचलले. आता तो त्याला जमिनीवर आपटणार, तोच काही विचाराने तो अकस्मात् थांबला. त्याचा राग आता शान्त झाला होता! लोभ आणि गर्व यांमुळे आपल्या भावाचे किती मर्यादेपर्यन्त पतन झाले हे सत्य ही समजून चुकला अन् त्याच्या मनात ज्ञानोदय झाला. सांसारिक

मोहांबाबत त्याला वैराग्य आले, आणि आपल्या राज्याचाही त्याग करून तो निघाला.

भरतालाही आपल्या कृतीबद्दल पश्चात्ताप झाला. संसारत्याग न करण्याबद्दल त्याने आपल्या भावाची खूप विनवणी केली. परन्तु बाहुबलीने तिकडे दुर्लक्ष केले अन् दृढसंकल्प करून निद्रा व आहार यांचाही त्याग करून महिनोन्‌महिने अुभ्यानेच त्याने घोर तपस्या केली. त्याच्या चारही बाजूंना झुडुपे अुगवली; वेल त्याच्या हातापायांवर पसरले. भरत पुन्हा एकदा भावाकडे जाअून त्याला म्हणाला, "हे श्रमण, कोणीही तुझं नाही अन् कोणी माझंही नाही." पण बाहुबलीवर त्याचा काहीच परिणाम झाला नाही. त्याचा निश्चय बदलला नाही. यानन्तर काही काळाने बाहुबलीला मोक्ष मिळाला. भरताने आपल्या भावाची एक सुवर्णप्रतिमा बनवली आणि पोदानपुरमधे तिची प्रतिष्ठापना केली.

दहाव्या शतकात गंगावंशातील द्वितीय राजमलच्या संस्थानात चामुंडराय नावाचा प्रधानमन्त्री आणि सेनाधिपती होता. त्याची आई कल्ललदेवी हिला बाहुबलीची सुवर्णप्रतिमा पहायची इच्छा झाली. ती आपला पुत्र आणि आचार्य अजितसेन यांना बरोबर घेअून पोदानपुरकडे निघाली. वाटेत चन्द्रगिरी व इन्द्रगिरी नावांच्या दोन पर्वतांमधील जागेत त्यांनी मुक्काम केला. त्या रात्री तिघांना एकच स्वप्न दिसले. स्वप्नात साक्षात् कुष्मांडिनी देवी प्रकट झाली आणि म्हणाली, "तुम्हाला पोदानपुरात सुवर्ण प्रतिमा पहायला मिळणार नाही. चन्द्रगिरी वर अुभे राहून दक्षिणेकडे इन्द्रगिरिवर एक सुवर्णबाण सोडा." दुसऱ्या दिवशी प्रातःकाळी चामुंडरायाने बाण सोडला. तो जिथे पडला, तिथे त्यांना बाहुबलीची आकृती दिसली.

चामुंडरायाने नंतर मूर्ति निर्माण करण्यासाठी शिल्पकारांना बोलावून घेतले. अरिष्टनेमी नावाच्या शिल्पकाराच्या नेतृत्वाखाली बाहुबलीची एक अद्भुत् मूर्ति निर्माण केली गेली. ही मूर्ति एकाच अखंड शिळेत कोरलेली आहे. ९८१ साली १३ मार्च रोजी इन्द्रगिरीवर या मूर्तीची प्रतिष्ठापना होअून स्वतः चामुंडरायाने तिचा पहिला महामस्तकाभिषेक केला. चामुंडरायाला लहानपणी गोम (सुंदर) असे म्हणत असत; म्हणून या बाहुबलीच्या प्रतिमेला गोमटेश्वर असे नाव पडले.

ही मूर्ति अुत्तराभिमुख असून तिची अुंची ५७ फूट आहे. या प्रतिमेच्या चेहऱ्यावर पसरलेले मधुर, गंभीर हास्य पाहून मुग्ध होणार नाही असा माणूस विरळाच. असे वाटते की हा बाहुबली जगाला शान्ति व अहिंसेचा संदेश देत आहे. जैनमत अहिंसेचा पुरस्कार करते आणि जगाला आपल्या मताचा बोध करते. या प्रतिमेच्या पायाजवळ एक छोटासा तलाव आहे. त्यालाच कानडीत 'बोळगोळा' असे म्हणतात. सर्वांगांनी प्रमाणबद्ध अशी, अत्यन्त जागरुकतेने निर्माण केलेल्या कलेचा नमुना म्हणजेच ही मूर्ती.

अभिषेकाची पद्धत

पूजेचा कार्यक्रम पंधरा दिवस अगोदर सुरू होत असला, तरी प्रत्यक्ष अभिषेक पूर्ण होण्यास फक्त सहा तासच लागतात. प्रथम मूर्तीला अुसाच्या रसाने, दुधाने व अन्यान्य मुळांच्या रसाने अभिषेक केला जातो. नंतर मूर्तीच्या पावलांजवळील तलावातील पवित्र जलाने १००८ कलश भरले जातात. भक्तजन हे कलश अुचलून आणतात व नन्तर त्या पाण्याने अभिषेक करतात. यानन्तर तीन प्रकारची चंदने व विविध फुलांनी मस्तकाभिषेक केला जातो. सर्वसंगपरित्याग केलेल्या महान त्यागी अशा बाहुबलीची पूजा आठ प्रकारच्या फळांफुलांनी केली जाते.

अद्भुत् वीणा

संगीपुरीत अगदी नावालाही कोणी संगीतज्ञ नव्हता. संगीताची वाद्ये विकणाराचे एकच एक दुकान मात्र होते तेथे; अन् त्यामुळेच गावाचे नाव "संगीतपुरी" असे पडले होतें. वीणा, बासरी, मृदुंग आदि सर्व वाद्ये तेथे मिळू शकत असत. इतकी उतम वाद्ये अन्यत्र कोठे शोधून ही सापडत नसत.

त्या दुकानच्या मालकाचे नाव होते रामावतार. तो आता म्हातारा. झाल्यामुळे, त्याचा मुलगा मुरलीच अलिकडे दुकान चालवत असे.

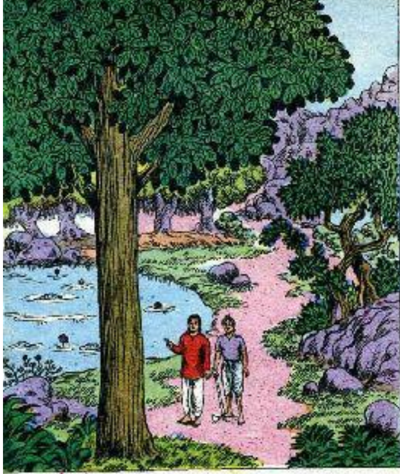
संगीतपुरीपासून कोसभर अंतरावर गुळगुळीत असे डोंगर होते. संगीतवाद्यांसाठी आवश्यक अशी सामग्री तेथे आसपास अुपलब्ध होई. महिन्यातून एकदा मुरली एक बैलगाडी व काही मजूर घेअून तेथे जाई. तेथे तो मजुरांकरवी एकादे झाड तोडवून त्याचे वाद्य बनवत असे. त्याच्या दुकानातील वाद्यांना खूपच मागणी असे. आसपासच्या गावचे सर्व लोक वाद्यखरेदीसाठी मुरलीकडेच येत असत.

त्या राज्याची राजकुमारी चारुलता हिने सागवान लाकडापासून बनवलेली अुत्तम प्रकारची एक वीणा खरीदण्यासाठी आपला माणूस या दुकानात पाठवला.

"माझ्याकडे आत्ता अशा प्रकारची वीणा तयार नाहीय. पण दहा दिवसात तशी वीणा बनवून मी स्वतःच घेअून येतो असे राजकुमारींना सांग. यासाठी मला जंगलात जाऊन एक विशेष प्रकारचे लाकूड शोधून आणले पाहिजे." असे सांगून मुरलीने त्या माणसाला परत पाठवले.

वीणेसाठी आवश्यक असे सागाचे लाकूड आणण्यासाठी मुरली दुसऱ्या दिवशी भल्या सकाळीच एक मजूर बरोबर घेअून त्या पहाडाकडे गेला. अनेक वृक्षांचे त्याने अत्यंत

मल्लिका वाघ

बारकाईने निरीक्षण केले, परन्तु खूप शोधूनही त्याला योग्य असे अुत्तम सागवानाचे झाड आढळेना.

दुपारी मुरली आणि मजुराने आपले जेवण अुरकले आणि पुन्हा ते दोघे सागवान वृक्षाच्या शोधात निघाले. बऱ्याच शोधाशोधी नन्तर एका झऱ्याकाठी त्यांना सागवानाचा एक मजबूत असा वृक्ष दिसला. मुरलीने त्या वृक्षाचे नीट परीक्षण केल्यावर त्याला तो आपल्या अुपयोगाचा वाटला. तरीही झाडाच्या फांद्या इतक्या दाट का अशी शंका त्याच्या मनात आलीच. आता मजुराने आपले काम सुरू करण्यासाठी कुऱ्हाड अुचलली. तो आता वृक्षावर आपली कुऱ्हाड मारणार.

इतक्यात तेथे एक आवाज अुठला, "थांब, माझं निवासस्थान असं नष्ट करू नकोस!" आवाज एका स्त्रीचा होता. दुसऱ्याच क्षणी एक यक्षिणी त्यांच्या समोर प्रकट झाली. ती दिसायला फार सुंदर होती.

मुरारी व मजूर तिला पाहून भीतीने थरथरू लागले. तेव्हां यक्षिणी म्हणाली, "ही माझी रहायची जागा आहे. बऱ्याच वर्षांपासून मी इथे मोठ्या सुखाने रहात आलेय. तुम्हाला हे झाड तोडायची काय गरज पडली हे कळू शकेल मला? ते न तोडताच तुमचे काम होईल असं मी काही करू शकेन."

यक्षिणी रागावलेली नाहीय हे मुरलीच्या लक्षात आले. ती खूपच शांतपणे बोलत होती. तेव्हा स्वतःला संयत करून धैर्याने तो यक्षिणीला म्हणाला. "एक वीणा बनवून द्यायचं मी राजकुमारीला कबूल केलंय. त्यासाठी आवश्यक असा आणखी एकादा वृक्ष इथे नसल्यामुळे हाच तोडावा असं मी ठरवलं."

मुरलीच्या या बोलण्यावर रागावून यक्षिणी म्हणाली, "फक्त एक वीणा बनवायला तुला काय फक्त माझंच झाड सापडलं होय?" अनं असे बोलताबोलताच तिने आपले हात पसरले.

क्षणभरातच तिच्या पसरलेल्या हातांवर एक अद्भुत अशी वीणा दिसू लागली. तिला अधेमधे मौल्यवान असे हिरे जडवलेले होते.

अवाक होअून मुरली ती वीणा पहातच राहिला! तेंव्हा ती यक्षिणी त्याला म्हणाली,

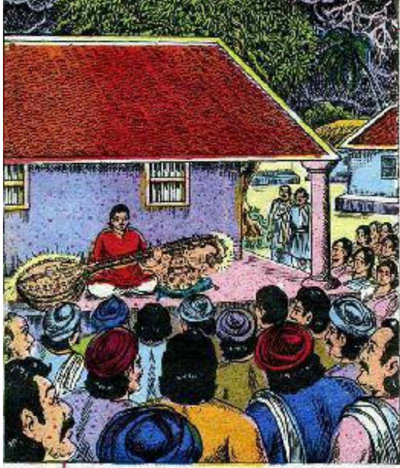
"ही वीणा मोठी महिमामयी आहे. सा रे ग म सुद्धा माहित नसलेली व्यक्ति ही ही वीणा वाजवू शकेल. हिच्या समोर बसून देवी सरस्वतीचं श्रद्धापूर्वक ध्यान केलं तर मनात असलेला कोणताही राग ती व्यक्ति वाजवू शकेल! वीणेच्या तारांवर नुसता हात फिरवला की पुरे! पण हाँ, दोन राग मात्र असे आहेत, की जे नीट विचारपूर्वकच वाजवायला हवेत. मोहनराग वाजवला, तर वाजवणारा ज्या स्त्रीचं स्मरण करेल, ती त्याला वश होईल; त्याच्यावर प्रेम करू लागेल. आणि वरूणराग वाजवला, तर मुसळधार पाअूस पडेल. एक गोष्ट नीट लक्षात ठेव-हा वृक्ष जिवन्त असेपर्यन्त मी इथे राहीन; अन् मी इथे असेपर्यन्तच वीणेचा हा महिमा, ही शक्ती, कायम राहील. मी सांगितलेलं हे सर्व कायम लक्षात ठेव. हं, आता घे ही वीणा." ती अजब वीणा मुरलीच्या हाती सोपवून यक्षिणी अंतर्धान पावली.

मुरलीच्या कधी मनातही आले नव्हते, की एक दिवस अशी अद्भुत वीणा आपल्याला प्राप्त होईल! त्याच्या आनन्दाला पारावार अुरला नाही. त्याच्या मनात आले की, आपण मनात आणले तर या वीणेच्या साह्याने खुद्द राजकुमारी चारुलतेशी विवाहसुद्धा करू शकू.

मुरली असल्या स्वप्नात दंग असतानाच मजुराने त्याला सावध करत म्हटले, "मालक, आता सूर्य बुडायच्या बेतात आहे. आपण आपल्या घराकडे निघावं हे बरं!"

मुरली आपल्या स्वप्नातून जागा होअून मजुराला म्हणाला, "ठीक आहे, चल निघू

या. पण नीट ऐकून घे–या वीणेबद्दल कुणाशी, कध्धी काही बोलू नकोस."

पण आपल्या घरी पोचल्याबरोबर मजुराने बायकोला त्या वीणेबद्दल सर्व काही सांगितले. त्याने तिला 'इतर कोणाकडे वाच्यता न करण्याबद्दलही' बजावले. पण बायकांच्या तोंडात कधी तीळ भिजलाय? तिने ते रहस्य अन्यत्र ओकलेच. आणि सकाळ अुजाडता-अुजाडता ती गोष्ट आगीसारखी गावभर पसरली.

मुरली सकाळी झोपेतून अुठतोय न अुठतोय तोच, त्याच्या घरापुढे मोठी गर्दी जमलेली होती! एखाद्या अुत्सवात भाग घ्यायला आल्यासारखी ती गर्दी भासत होती. का आणि कसे हे घडले असावे–हे मुरलीने लगेच ताडले. गर्दीतली माणसे त्या अद्भुत वीणेच्या तारा एकदा झंकारून दाखवायला त्याला आग्रह करू लागली.

असल्या भाकडकथांवर विश्वास नसणारा एक तरूण तर पुढे येअून आव्हान देअू लागला की, "अुशीर कसला? आपली महिमामयी वीणा वाजवून आपल्या राजकुमारी चारुलतेशीच विवाह कर ना; म्हणजे भविष्यात तूच आपल्या देशाचा राजाही बनशील."

त्याच्या या चेष्टेमुळे मुरली मनोमन रागावला. त्याचे सांगणे खरे करून दाखवण्यासाठी त्याने आत जाअून यक्षिणीने दिलेली वीणा बाहेर आणली. आपल्या घरासमोरच्या चौथऱ्यावर तो पद्मासन घालून बसला आणि थोडा वेळ डोळे मिटून देवी सरस्वतीचे स्मरण करून ध्यान लावले.

प्रार्थना संपल्याबरोबर राजकुमारी चारुलताने आपल्यावर प्रेम करावे असे मनात आणून त्याने रागाचे स्मरण केले. नन्तर त्याने मोठ्या मृदुतेने वीणेच्या तारा छेडल्या आणि जनता तद्रूप होअून वीणावादन ऐकू लागली!

अकस्मात वातावरणात बदल झाला! आकाश काळ्या ढगांनी भरून आले आणि विजेचा जोरदार कडकडाट झाला. जनतेबरोबरच मुरलीही एकदम घाबरून गेला, कारण आता कुठे त्याच्या लक्षात आले की, आपण चूक केलीय! मोहनरागाऐवजी त्याने वरुणरागाचे स्मरण केले होते, अन् परिणामतः पाअूस सुरू झाला होता! पण आता काय अुपयोग? बाण तर हातून सुटून गेला होता! पाअूस वाढतच राहिला!

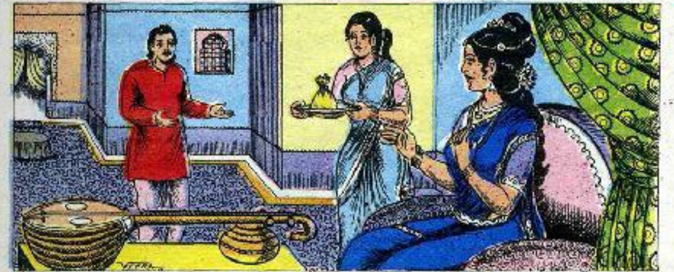
"अरे! ग्रीष्मकाळात हा पाअूस कसा?" असे म्हणत लोक आपापल्या घरांच्या आश्रयाला धावले.

आकाशात पुन्हा एकदा डोळे दिपवणारी वीज चमकली अनं दूरवर कुठे तरी वीज पडल्याचा आवाज झाला. 'आपण हा काय अनर्थ केला!' असे मुरलीच्या मनात आले. अकस्मात् आपल्या हातांना कसलासा कोमल स्पर्श होत असल्याचे त्याला जाणवले. त्याने पाहिले तो वीणेच्या जागी एक अजस्र साप फूत्कारत होता! भयकंपित होअून मुरली जोराने किंचाळून पटकन् अुठून अुभा राहिला. सापाने आपली फणा पसरून एकदा मुरारीकडे निरखून पाहिले! ताबडतोब चौथऱ्यावरून खाली अुतरून वेगाने आकाशात झेप घेअून तो अदृश्य झाला!

घरासमोर एकत्र झालेल्या गर्दीचा कोलाहल ऐकून मुरलीचा पिता रामावतार बाहेर आलेला होता. मुलाकडून त्याला सारी हकिकत समजली. तो मुरलीला म्हणाला, "मुरली, तुझी वागणुक आपल्या वृत्तीच्या, धर्माच्या अगदी अुलट झाली! आपल्यावर हा कधी न जाणारा डाग आहे. इथून पुढे का होईना, पण या अनुभवावरून बोध घेअून सद्व्यवहार करत जा. व्यर्थ मोहात पडून स्वतःला कलंकित करून घेअू नकोस. लोक तुला हसतील, असं काम कधीही करू नकोस. आजच जाअून अुत्तम सागवान शोधून राजकुमारीसाठी वीणा बनव. " असाच बराच अुपदेश त्याने मुलाला केला.

मुरली सागाचे लाकूड आणायला गेला, तेव्हा त्याला असे दिसून आले की, यक्षिणीचा निवास असलेले ते सागवानाचे झाडच वीज पडल्याने जळून गेले होते!

पुन्हा मोठ्या कष्टाने आणखी एक सागवान वृक्ष शोधून मुरलीने एका महिन्याच्या आत राजकुमारी साठी एक सुंदर वीणा बनवली आणि स्वतः राजवाड्यात जाअून तिला अर्पण केली.

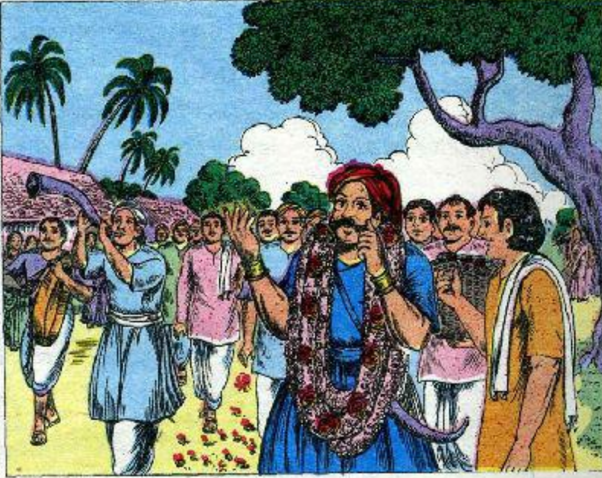

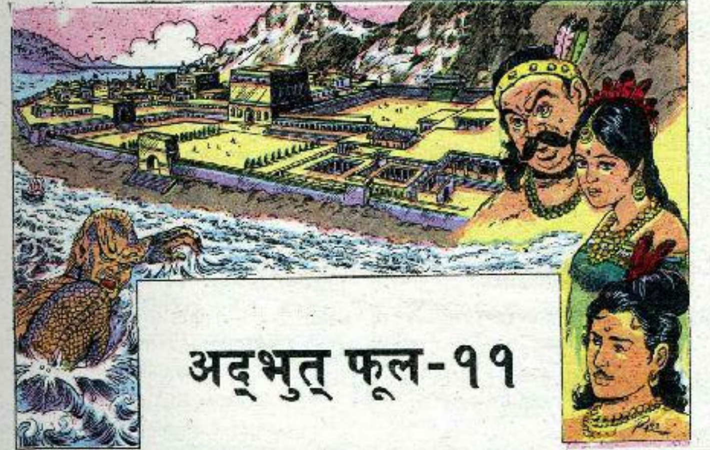
योध्यांचा योद्धा

मगधराजा कृतकीर्तीने हेलापुरीपर आक्रमण करून 'ज्ञात दाखवून अवलक्षण' करून घेतले. पराजित होअून तो भयंकर जखमीही झाला. विजयी सैन्याचा सेनापती व अन्य योध्यांना बोलावून हेलापुरीच्या राजाने त्यांना अकेकानेक बक्षिसे दिली.

त्यावेळी अशी एक बातमी कळली की वीरबाहु नावाच्या सैनिकाने रणक्षेत्रात अतुल पराक्रम केला. त्याने म्हणे हजाराहून अधिक शत्रुसैनिकांचे हातपाय तोडून टाकले होते! ग्रामवासींना हे समजले तेंव्हा त्यांनी वीरबाहूचा सत्कार केला. त्याच्या गळ्यात अगणित हार पडले आणि त्याची मिरवणूक काढली गेली. त्याच्या प्रशंसापर गाणी गाअून ते लोक नाचलेही. जनतेच्या या अपार आदरप्रदर्शनामुळे आनंदलेला वीरबाहु जेंव्हा डोलत होता, तेंव्हा त्या गर्दीतल्या एका माणसाने त्याला विचारले, "वीरबाहु, अरे तू शत्रूसैनिकांची डोकी न अुडवता फक्त हातपायच का बरं कापून काढलेस?"

वीरबाहुने आपल्या मिशीवर ताव देत जरासा विचार केला, आणि तो अुत्तरला, "मला तशी संधीच कुठे मिळाली? त्या सर्वांची डोकी तर अगोदरच कुणीतरी अुडवलेली होती!"

अद्भुत् फूल-११

(नागपुरीच्या राजाने ठरवले की दलपती नागसिंहच्या नेतृत्वाखाली काही सैनिक अुत्तुंगबरोबर पाठवायचे; म्हणजे राक्षसी प्राण्याला मारण्यासाठी ते त्याला मदत करतील. त्याच रात्री सरहद्दीवरील प्रांतातून परतलेल्या नागसिंहाशी सेनाधिपती वीरसिंहने अुत्तुंगचा परिचयही करून दिला. पहाडी कबिल्याचा नायक काबुईही तिथे आला आणि त्याने राजा व सेनाधिपतीला आपल्या घरी ठेवलेली शताब्दि फुलेही नाहीशी झाल्याची बातमी सांगितली.)

—पुढे

"काही 'शताब्दी फुलं' तुमच्या घरी सुरक्षित ठेवल्याबद्दल अुत्तुंगने बोलण्याच्या ओघात नागसिंहला सांगितले होते. तुला काय वाटतं, त्या फुलांची चोरीही नागसिंहनेच केली असावी?" सेनाधिपतीने काबुईला विचारले.

क्षणभर काबुई विचारात पडला अन् नन्तर म्हणाला, "नागसिंहच्या मनात काही कारस्थान करायचं असलंच, तरी मला हे कळत नाही, की त्याला या फुलांचा काय अुपयोग होणार आहे? शेवटी त्या फुलांचा त्याच्या कारस्थानाशी काय संबंध?"

"तुझा या विचार मलाही बरोबर वाटतोय. शताब्दी फुलांशिवाय अुत्तुंग आपल्या कामासाठी निघूच शकत नाही. तेंव्हा तोपर्यन्त तूही राजधानीत राहिलास तर बरं होईल." सेनाधिपतीने सुचवले.

काबुई अुत्तुंगच्या निवासस्थानाकडे गेला.

त्याने राजा महेन्द्रसिंग आणि सेनाधिपती यांच्याशी झालेले बोलणे अुत्तुंगला सांगितले.

दुसऱ्या दिवशी दुपारी एक शिपाई आपल्याबरोबर दोन आदिवासी तरुणींना घेअून त्यांच्याकडे आला आणि म्हणाला, "काबुई, आपण तुमची मुलगी आहोत असं म्हणत एक मुलगी तुम्हाला भेटायला इथे आलेली आहे."

काबुई त्या खोलीबाहेर आला. "चित्रा, तू इथे?" तो तिला अकस्मात तिथे पाहून आश्चर्यात पडला होता, पण त्याला चिन्ताही वाटत असल्याचे त्याच्या चेहऱ्यावर दिसत होते. "तुझ्या आईला काही झालंय का?"

"नाही बाबा, आई ठीक आहे." चित्रा अुत्तरली. पण ती खूपच अुत्तेजित झालेली दिसत होती.

"मग इथं का आलीस तू?" काबुई आता अगदी अुतावीळ झाला होता.

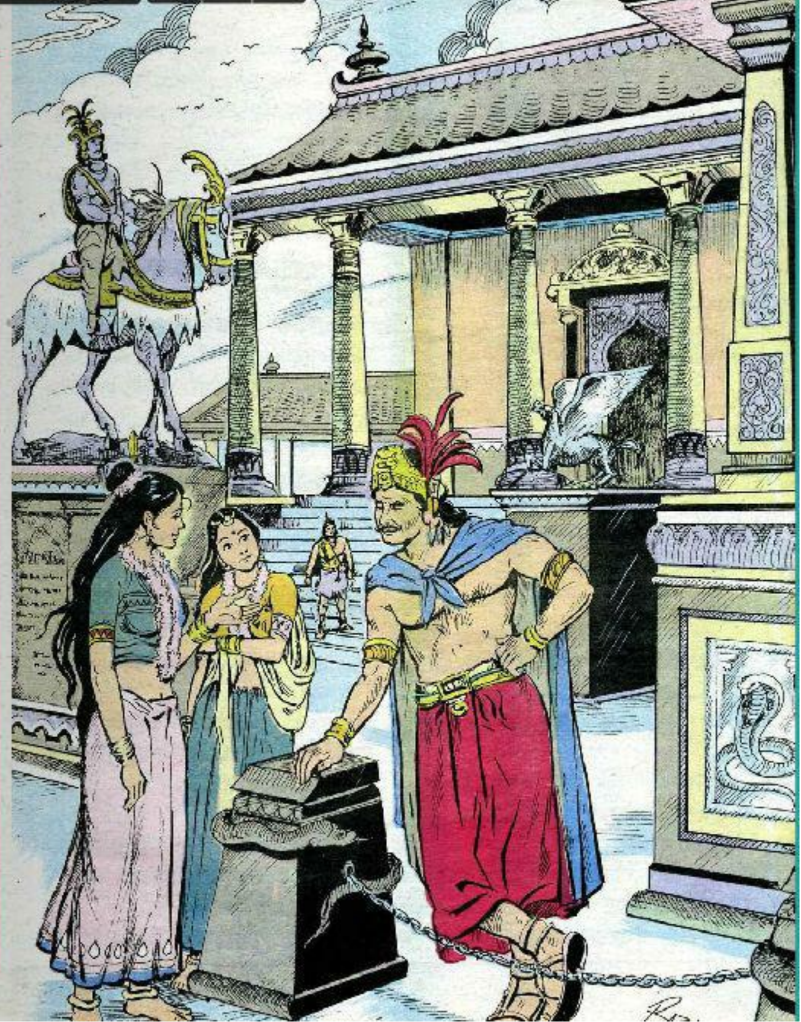
चित्रा त्याच्या अगदी जवळ जाअून कुजबुजत्या आवाजात म्हणाली, "आम्हाला ती फुलं सापडलीत!"

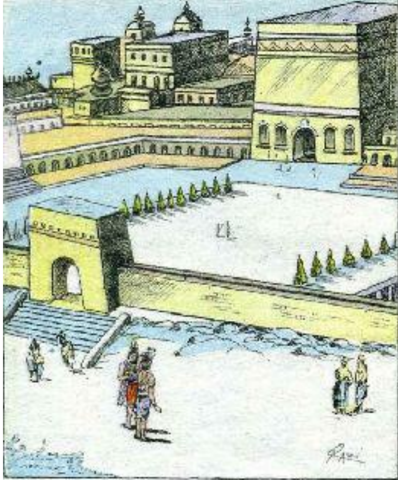
"म्हणजे 'शताब्दी फुलांचे गुच्छ' असं म्हणायचंय तुला?" काबुईच्या विचारण्यात अविश्वास दिसत होता.

त्याच वेळी अुत्तुंग आतून येअून काबुईजवळ अुभा राहिल्याचे चित्राच्या लक्षात आले. "नेहमीप्रमाणे आज सकाळी आम्ही समुद्रकिनारी गेलो होतो अन् यांची नौका तिथे उपडी पडलेली आम्हाला दिसली. आता ती जरा मोठ्याने बोलू लागली होती. "अन् तिच्या आत शताब्दी फुलांचे गुच्छ लपवून ठेवल्यासारखे आढळले आम्हाला! कोणीतरी ती होडी दोनदा समुद्राकडे ओढून नेली असल्याच्या खुणा तेथे अुमटलेल्या होत्या, जणू काही त्या व्यक्तीला होडीतून जायचे असावे. पण नन्तर त्या व्यक्तीचा विचार बदलला असावा; अन् नन्तर फुलं पाण्यात वाहून जाअू नयेत म्हणून बोट अुपडी केली असावी. तिने बहुधा त्या फुलांसह पळून जायचा प्रयत्न केला असावा." अुत्तुंगकडे पहात ती शेवटचे वाक्य सहेतुकपणे बोलली.

"नाही चित्रा, अुत्तुंग तर रात्री माझ्या बरोबरच होता. बरं, पण आता ती फुलं कुठं आहेत ते सांग." काबुईने विचारले.

"तिथेच, समुद्रतटावर ठेवलेल्या नावेतच

आहेत. हा शुभसमाचार सांगायलाच तर आपल्या मैत्रिणींसह मी स्वत: इथे आलेय." चित्रा म्हणाली.

मोठ्या प्रेमाने आपल्या कन्येच्या खांद्यावर थोपटत काबुई म्हणाला, "चित्रा, तू छानच केलंस. आता तुम्ही दोघी इथेच थांबा. आम्ही ही बातमी सेनापतीना देऊन येतो." नन्तर अत्तुंगकडे वळून तो म्हणाला, "चल, निघू या."

त्याच्याबरोबर चालत अत्तुंगने विचारले, "आपली शताब्दी फुलं मिळाली? तुमची मुलगी काय म्हणत होती?"

मुलीने सांगितलेली सारी हकिकत काबुईने अत्तुंगला सांगितली. फुले मिळाल्याचे ऐकून अत्तुंगला अपार हर्ष झाला. 'ती फुले घेऊन कोणी बरं नावेतून निघून जायचा प्रयत्न केला असेल?' याबद्दल अत्तुंग विचार करू लागला. नागसिंहनेच तो केला असेल, तर यात त्याचा काय अुद्देश असावा? असे विचार करत करतच तो काबुईसह सेनापतीच्या महालाजवळ पोचला. त्यांना पहाताच सेनापतीने विचारले, "काय झालं?"

काबुईने सगळी हकिकत साद्यन्त सांगितली.

"शाबास! हा शुभसमाचार आणणारे सैनिक कुठे आहेत?" सेनापतीने विचारले.

"अंहं! सैनिकांनी नव्हे, माझ्या मुलीनं—चित्रानं—ही बातमी सांगितलीय." काबुई म्हणाला.

"चांगलंच केलंन! आता त्या फुलांच्या रक्षणाची व्यवस्था करायला हवी ताबडतोब! मी आपल्या काही सैनिकांना पाठवतो तिकडे. चला आता आगोदर ही बातमी महाराजांना देऊ या?" ते तिघेही राजमहालाकडे निघाले.

त्यांच्याकडून हकिकत ऐकून राजा संतुष्ट झाला. तो म्हणाला, "बरं झालं, आता निश्चिन्त झालो मी. सेनापती, आता ती फुलं राक्षसप्राण्यापर्यन्त पोचवायला अुशीर नको. काबुई बोल, तुझा काय विचार आहे?" अन् अत्तुंगकडे वळून विचारले, "केंव्हा निघावं असं वाटतंय?"

"महाराज, आत्ता अगदी ताबडतोब म्हटलंत तरी निघायची तयारी आहे माझी!" अत्तुंग अुतावळाच झाला होता.

अुभे राहून अत्तुंगच्या खांद्यांवर हात ठेवून राजा म्हणाला, "शाब्बास, तुझ्यासारखे वीर म्हणजे राज्याची अमोल संपत्तीच म्हटली पाहिजे. परत फिरताना आमच्या राज्यात नक्की येअून जा बरं का!" नंतर तो पुन्हा सेनापतीला म्हणाला, "अत्तुंगला गरज असणाऱ्या साऱ्या वस्तूंची सोय करा. मी आताच जाअून 'शताब्दी फुलं' सापडल्याची सुवार्ता मल्लिकाला सांगतो." अन् राजा महालात निघून गेला.

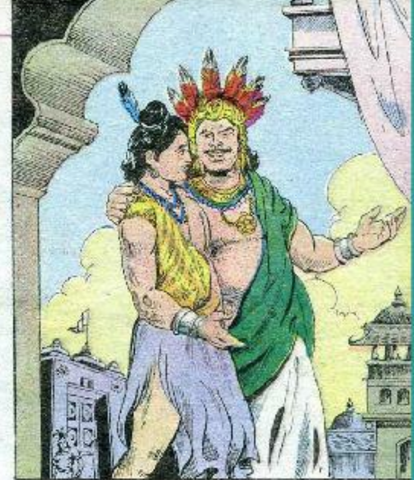
राजभवनाबाहेर येअून सेनापतीने ताबडतोब येअून भेटण्याबद्दल नागसिंहला निरोप पाठवला.

नागसिंह थोड्या वेळाने तेथे आला. सेनापती, काबुई व अत्तुंग यांना एकत्र पाहून तो चमकलाच. स्वत:वर ताबा मिळवत त्याने सेनापतीला प्रणाम केला.

"अत्तुंग आजच प्रवासाला निघत आहे. तुम्ही स्वत: काही सैनिक घेअून त्याच्या रक्षणासाठी बरोबर जायचे आहे. ही महाराजांची आज्ञा आहे." सेनापतीच्या बोलण्यात कटुता होती.

"पण ती 'शताब्दी फुलंही' बरोबर न्यायची आहेत ना?" नागसिंहने विचारले.

"होय. हा प्रवासच ती फुलं राक्षसीप्राण्यापर्यन्त घेअून जाण्यासाठी तर आहे. आज संध्याकाळपर्यन्त तुम्ही समुद्रकिनारी या. खडकांच्या मधल्या रत्स्याने समुद्रात जा, आणि पुढे नावेत बसून यात्रा सुरू करा. तुमच्या मागोमाग दोन नावातून आपले सैनिक असतील अन्

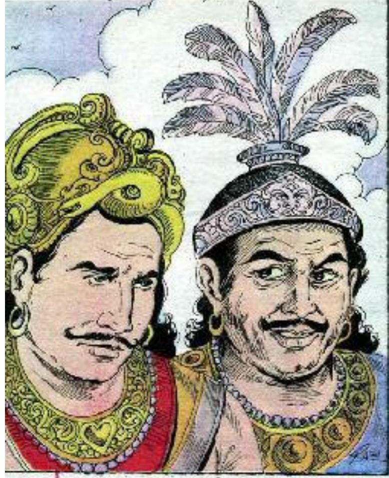
बाकीची सारी कामं अत्तुंगच्या देखरेखीखाली केली जातील." सेनापतीने सांगितले.

"मग फुलं?" नागसिंह पुढे काही बोलणार होता; पण तो बोलता बोलता एकदम थांबला.

"मी तर एकदा सांगून चुकलोय की सर्व तयारी झालेली आहे. फक्त तुमचं निघणंच बाकी आहे." सेनापती दृढपणे म्हणाला.

"जशी आपली आज्ञा!" म्हणत तो झरकन् तेथून निघून गेला.

तो गेल्यानन्तर सेनापती अत्तुंगला म्हणाला, "फुलं चोरीला गेल्याची बातमी नागसिंहला कळली असावी. पण आता या गोष्टीवर टीका करायला वेळं नाहीय. तो एकटाच काही त्या राक्षसाशी लढत देअू

शकणार नाही. तेंव्हा तुला त्रास व्हायची शक्यता आहे. खूप सावध रहायला हवं तुला. अन् मुख्यतः त्याच्याबद्दल सजग रहा."

अुत्तुंग विनयाने म्हणाला, "ही सूचना कायम लक्षात ठेवीन मी."

सेनापती काबुईला म्हणाला, "तुम्ही अुत्तुंगसह समुद्रकिनऱ्या पर्यन्त जाअून त्याला निरोप द्या."

"जशी आज्ञा!" म्हणून काबुई अुत्तुंगसह अतिथि-गृहाकडे गेला. काबुईने त्यांची वाट पहात असलेल्या चित्राला सर्व गोष्टी सांगितल्या.

ते पोचल्यानन्तर थोड्या वेळाने नागसिंह तेथे आला. सर्वजण मिळून समुद्रकिनारी गेले. वाटेत नागसिंहने तोंडातून अवाक्षरही काढले नाही. त्याच्या चेहऱ्यावर काळजी व नापसन्ती स्पष्ट दिसत होती.

ते सर्वजण तेथे पोचल्याबरोबर सैनिकांनी स्वागतादाखल दलनायकाला प्रणाम केला. तीन नावा तयार ठेवण्यात आल्या होत्या. एका नावेत 'शताब्दि फुलं' ठेवलेली होती. ती नुकतीच अुमलल्यासारखी ताजी दिसत होती अन् त्यांचा सुगंधही आसमन्तात दरवळत होता. 'आपण ज्या नावेतून आलो तीच ही नाव आहे' असे अुत्तुंगने ओळखले. आपल्या कमरेला बांधलेल्या थैलीत लपवून ठेवलेली रोपे त्याने हळूच सर्वांची नजर चुकवून चित्राच्या हाती सोपवली. अन् संकेतानेच 'ती आपल्या घरी नीट संभाळून ठेवायला' सुचवले.

चित्रा थैली हाती घेअून व्याकुळ नजेरने त्याच्याकडे पाहू लागली.

सोबत ठेवलेली शताब्दी फुले पहाताच नागसिंहला उत्साह आला. त्याचा चिन्तित चेहरा आनन्दित दिसू लागला. आता 'निघायला अुशीर का?' अशा आशयाने तो अुत्तुंगकडे पाहू लागला. काबुईने त्याचा आशय जाणून म्हटले "अंधार पसरण्यापूर्वीच निघणं श्रेयस्कर होईल. मी सांगितलेलं सगळं नीट लक्षात ठेव. आपल्या देशी जाण्यापूर्वी इकडे नक्की येअून जा." इतके बोलून त्याने अुत्तुंगचा निरोप घेतला.

त्याला प्रणाम करून अुत्तुंग नावेकडे निघाला. नागसिंह अगोदरच नावेत जाअून बसला होता. सैनिकांनी त्यांची नाव पाण्यात ढकलली. आणि पाठोपाठ बाकीच्या नौकाही

निघाल्या.

"ही फुलं राक्षसी प्राण्याच्या जवळ नेअून सोडली की तो माणिक्यपुरीकडे येणार नाही. ते तुला कसं माहीत?" नागसिंहचा कर्कश्य आवाज ऐकून अुत्तुंगने डोके अुचलून एकवार त्याच्याकडे न्याहाळून पाहिले.

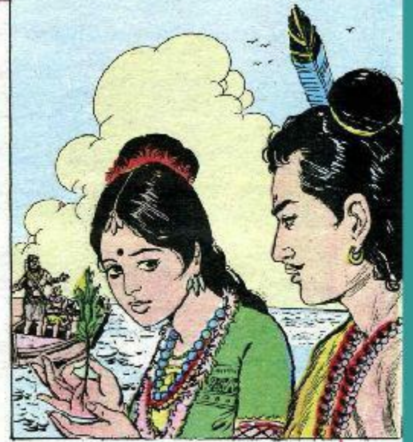
नागसिंह क्रोधाने त्याच्याकडेच पहात होता.

"या फुलांच्या आकर्षणानेच राक्षसप्राणी माणिक्यपुरीकडे आला होता. आता आम्ही अशी व्यवस्था केलीय की आता तिथे शताब्दी फूल औषधालाही सापडणार नाही. ती सगळी फुलं बांधून मी बरोबर घेअून आलोय. पुढील शंभर वर्षं तरी ती पुन्हा अुमलण्याचा प्रश्न अुद्भवत नाही. आमच्याकडच्या वडीलधाऱ्यांचा असा विश्वास आहे की आता तो राक्षस माणिक्यपुरीत प्रवेश करणार नाही." अुत्तुंगने मनावर काबू ठेवत त्याला समजावायचा प्रयत्न केला.

"म्हणेज याचा अर्थ असा की ही फुलं दाखवून तू राक्षसाशी तह करू शकशील.. मी म्हणतो ते बरोबर आहे नं?" नागसिंहने छद्मीपणे विचारले.

"राक्षसप्राण्याशी तह? तुम्हाला म्हणायचंय काय? त्याच्याजवळ जाअून बोलणं तरी शक्य आहे का? त्याला काय आपली भाषा येत असेल! अन् आता माझ्या शंकेचं निरसन कर, की शेवटी त्या राक्षसाशी तुझं काम तरी काय आहे?" आश्चर्याने अुत्तुंगने त्याला सरळ प्रश्न केला.

"खूपच महत्वाचं काम आहे त्याच्याशी

माझं. राजवाडा, राणी मुख्य म्हणजे राजकन्या या सगळ्यांचा निकाल लावायचा आहे. हे सारं करण्यासाठी मला त्या राक्षसाचं साह्य हवंय." नागसिंहने आपला अुद्देश अगदी स्पष्ट सांगितला.

अुत्तुंगला असे वाटले, की आपण कोणा भयानक प्राण्याशीच बोलत आहोत. राक्षसी प्राण्याने त्या फुलांसाठी हाहाःकार अुडवला, तर हा नरराक्षस स्वतःच्या स्वार्थासाठी त्याहूनही भयंकर काहीतरी करायला अुद्युक्त झालेला आहे!

"ती तर भली माणसं आहेत, अनं तुमची नातेवाईक आहेत. त्यांचा नाश करायला का टपला आहात तुम्ही?" अुत्तुंगने विचारले.

"मला नागपुरीचा राजा बनायचंय. माझ्या

या वेतात जे अडथळे आणतील, मधे येतील, त्या सर्वांचाच मी नायनाट करीन. ते कार्य पुरं करीपर्यन्त ना कोणी माझे बन्धुबान्धव आहेत, ना कोणी सगे-सोयरे आहेत. माझ्या हृदयात त्या कोणालाच स्थान नाही. त्यांच्याबद्दल माझ्या मनात प्रेम नाही, न् दयाभावनाही नाही. तूही माझ्या वाटेत याग्रचा प्रयत्न केलास, तर तुलाही मारून टाकायला मी मागेपुढे पहाणार नाही!" आपली मूठ आवळत नागसिंहने आपला दुष्ट हेतु जाहीर केला. त्याच्या चेहऱ्यावर क्रूरता स्पष्ट दिसत होती.

"तू माझाही नाश करशील काय? माणिक्यपुरीहून कष्टानं आणेलली फुलं तुझ्या अुपयोगासाठी मी खासच देणार नाही. अन् त्यामुळे राजपरिवाराचं नुकसान होईल, असं काहीही मी करू देणार नाही." अुत्तुंगने परखडपणे सांगून टाकले. त्याच्या बोलण्यात दृढता होती.

"तू जिवन्त राहिलास, तर ना तुझ्या नकाराचा प्रश्न?" असे म्हणत नागसिंह जागचा अुठला अन् त्याने अुत्तुंगला नावेबाहेर ढकलून दिले. अुत्तुंग समुद्रात पडला अन् नन्तर त्याचा काही पत्ताच लागला नाही. नंतर नागसिंहने शिषाय्यांच्या नावेकडे आपली नाव वळवली. आपल्या नावेतली शताब्दी फुले त्याने दुसऱ्या नावेत ठेवली अन् तोही त्याच नावेत जाअून बसला.

समुद्रात पडलेला अुत्तुंग हळूहळू पोहू लागला. आपले डोके त्याने पाण्यावर काढून पाहिले. सर्वत्र अंधार पसरलेला होता. अचानक त्याच्या हाती कसलीशी वस्तु लागली. त्याने नीट चाचपून पाहिल्यावर लक्षात आले की ती एक नावच आहे! बऱ्याच प्रयत्नाने ती उलट करून तो त्यात जाअून बसला. त्यात अडकवून ठेवलेली दोन वल्हीही त्याला मिळाली. त्याला अंधुक प्रकाशात एका बाजूला अुंच अुंच खडकही दिसले. 'शताब्दी फुलां' वाचून राक्षसाशी सामना करणं कठीण आहे, हे जाणून तो त्या खडकांच्या दिशेने निघाला.

-क्रमशः

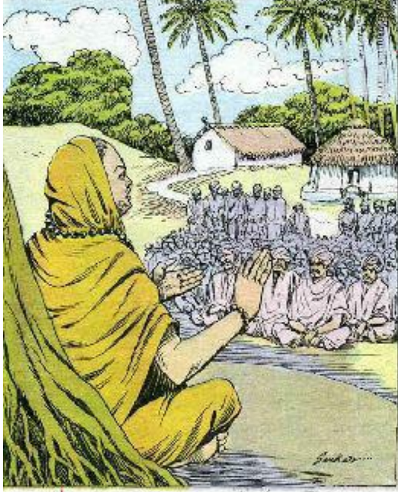
रंगनाथचे इरादे

विक्रमराजा पुन्हा एकदा त्या झाडाकडे गेला. शव खांद्यावर आडवे टाकले आणि तो स्मशानाची वाट चालू लागला. तेंव्हा वेताळ बोलू लागला, "हे राजा, मला तर हे कळत नाहीये की तुझा स्वतःचा काही लाभ होणार आहे की दुसऱ्याच कोणाचा? कारण मला असं माहीत आहे की काही निस्वार्थी माणसं, काही मोजक्या लोकांसाठीच नव्हे, तर अगदी निरर्थक अशा लोकांसाठीही त्याग करायला अुभे ठाकतात. परिस्थितीवश ते निरर्थक लोकही कधीकधी सुधारतात, नीतिमार्गाचं अवलंबन करतात. माझ्या या विधानाचं एक ज्वलन्त अुदाहरण आहे."

वेताळ गोष्ट सांगू लागला.–

रंगनाथ हा रायपुरमधला एक बडा असामी. खरं तर रंगनाथ दुसऱ्यांच्या कामी येणारांपैकी माणूस नव्हता. उलट आपल्याकडे येणाऱ्यांना तो म्हणे, "एकाद्याचं नुकसान करणं हे जितकं वाईट, तितकंच

वेताळ-कथा

दुसऱ्या कुणाचं भलं करायला जाणंही वाईटच! खरं म्हणजे प्रत्येकानं आपापलं काम फक्त करावं, अशा प्रकारे जगण्यानेच शान्ति लाभते, स्वतःचं भलं होतं, त्याबरोबरच जगाचंही कल्याण साधतं."

रंगनाथचे हे विचार ऐकून ऐकून गाववाल्यांची परोपकार बुद्धीच नाहीशी झाली.

अशात एकदा गावात एक साधु आला. लोकांना तो सांगू लागला, "दुसऱ्यांसाठी जगण्यातच जीवनाची सार्थकता असते. असा माणूस इहलोकातच नव्हे, तर परलोकातही सुखी होतो." साधु आपल्या विधानांप्रीत्यर्थ काही अुदाहरणंही देई.

हळूहळू गाववाल्यांवर त्या साधूचा प्रभाव पडू लागला.

त्या गावात वीरदास नावाचा एक तरूण रहात असे. घर पडल्यामुळे त्याखाली सापडून त्याचे आईबाप त्याच्या लहानपणीच मरून गेले. अनं त्या अपघातात तो स्वतः लंगडा होअून बसला. लंगडा वीरदास भीक मागून आपली अुपजीविका करी. धर्मदास हा वीरदासचा नातेवाईक असल्याने त्याला आपल्या घरातच ठेवून घ्यायचा आपला विचार धर्मदासने रंगनाथच्या कानांवर घातला.

"वीरदासला आपल्या घरात ठेवून घेअून नुसतंच त्याचं पालनपोषण करत राहिलास, तर तो आळशी बनून जाईल. सध्या निदान तो भीक मागून तरी आपलं पोट भरतोय. त्यानं कुणावर ओझं बनून राहू नये. तो माझ्या घरात राहील. मी त्याला बांबूच्या टोपल्या आणि तट्ट्या करायचं काम शिकवीन. त्याच्या वस्तु आपले गाववाले खरेदी करतील. काही अुरल्या तर त्या शहरात घेअून जाअून विकून येईल तो. झाली ना मदत त्याला?" रंगनाथनं विचारलं.

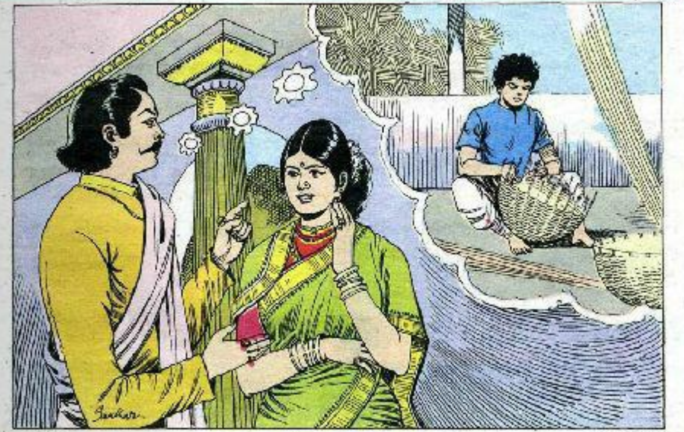
धर्मदासला रंगनाथचा विचार पटला. त्याने वीरदासला त्याच्याकडे पाठवून दिले. रंगनाथच्या बायकोला नवऱ्याचं हे कृत्य मुळीच आवडलं नाही. रंगनाथ तिला समजावत म्हणाला, "हा बांबूच्या वस्तूंचा व्यापार किती फायद्याचा आहे हे तुला कळत नाहीये. गावचे सगळे लोक त्या आपल्याकडूनच खरेदी करतील नं? त्यामुळे बनणाऱ्या वस्तूंचं काय करायचं हा प्रश्न रहाणार नाही. वीरदासच्या इथं रहाण्यानं आपलं काही नुकसान न होता अुलट फायदाच होईल. फक्त त्याला खायला घालायचं, अन् किरकोळ खर्चासाठी काही रक्कम द्यायची इतकंच!"

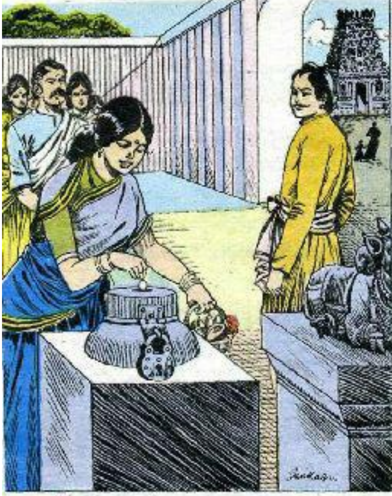
रंगनाथच्या या अुपायाची गावातही प्रशंसा झाली. वीरदास अुद्योगाला लागला होता नं!

सुधाम हा त्याच गावचा एक शेतकरी. त्यानं गावात बालाजीचं एक देअूळ अुभारायचं ठरवलं. रंगनाथनं त्याला सल्ला दिला, "गावात एक रामाचं देअूळ आहेच. तुला देअूळ बांधायचं आहे ना? मग नवं कशाला? मी या देवळाची दुरुस्ती करवतो. राम काय, अनं बालाजी काय; दोन्ही एकाच श्री विष्णूचे अवतार! याच मन्दिराच्या प्रांगणात एक बालाजीचं देअूळ ही घेतो बांधून. सर्व भक्त तिथेच येतील न?"

राममन्दिराचा धर्मकर्ता स्वतः रंगनाथच होता. या जोडमन्दिरामुळे गाववाल्यांची भक्तिभावना वाढत गेली आणि त्यामुळे रंगनाथची कमाई वर्धिष्णु राहिली!

एके दिवशी नन्दबाहु रंगनाथकडे येअून म्हणाला, "आपल्या गावात शाळा नाहीय. गावची पोरं शहरात जाअून शिकत असतात. मी त्यांना नेण्याआणण्यासाठी काही पैसे न घेता बैलगाडीची व्यवस्था करू म्हणतो." पण रंगनाथ म्हणाला कि, 'आपण आपल्या गावातच एक शाळा काढू या!' गावची जी ओसाड जमीन होती, तिथे त्याने एक मोठी झोपडी अुभारली. त्यासाठी झालेला खर्च त्याने गाववाल्यांकडून वसूल केला.

आपल्याच लांबच्या नातेवाईकांना शिक्षक म्हणून नेमून घेतलं. गाववाल्यांची मदतही होत राहिली अनं त्यामुळे शाळेची प्राप्ती वाढली. त्यातून रंगनाथची स्वत:ची कमाईही झाली.

गावचा सीतापती म्हणाला की आपण शाळेत शिकणाऱ्या मुलांना पुस्तकं फुकट देऊ. आणखी एकजण म्हणाला की, मुलांना दुपारचं खाणं आपण फुकट देत राहू. परन्तु रंगनाथनं सर्व प्रस्ताव अमान्य केले आणि म्हटलं, "शाळेच्या चारी बाजूंना रिकामी जागा आहे. मुलांना वेळ असेल तेंव्हा आपण त्यांच्याकडून काम करून घेऊ. त्या जमिनीत आपण निरनिराळ्या भाज्या लावू. त्यातून शाळेला जी प्राप्ती होईल त्यातून गरीब मुलांना फुकट पुस्तकं वाटू, त्यांना चांगले पौष्टिक पदार्थ खायला घालू. गरीब मुलांकडून काम करून घेऊन त्यांना आपण थोडे पैसेही देऊ. त्यामुळे स्वकष्टार्जित कमाईबद्दल त्यांना आदर वाटेल; कुणाकडून दान घेणं त्यांना अपमानास्पद वाटेल."

अशा प्रकारे गावची सारी जनता रंगनाथच्या मुठीत आली. शाळा, देऊळ वगैरे सर्वावर त्याचाच कब्जा राहिला. प्राप्तीही दुप्पट झाली. आसपासच्या गावातूनही रंगनाथची कीर्ती पसरली.

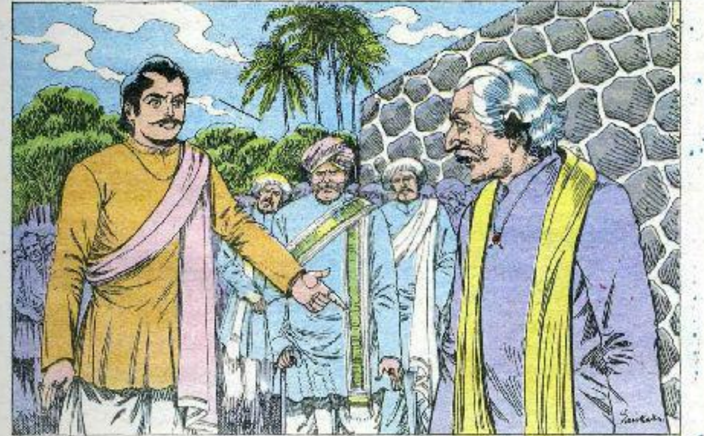
एके दिवशी हंसपुर नावाच्या गावातून अंबर नावाचा एक माणूस रायपुरमला आला. गावच्या प्रमुख व्यक्तींना भेटून तो म्हणाला, "माझ्या जवळ अपार संपत्ती आहे. मला वारसही कुणी नाही. तेंव्हा माझ्या जवळ जे काही आहे, ते गरीबांना वाटून टाकायची माझी इच्छा आहे. त्यांना मदत करून सुखी करावं असं वाटतंय मला. म्हणून सर्व गावं फिरत आहे मी. तुमच्या गावातल्या सर्व गरीबांना बोलावून घ्या. त्यांना मी शेतं खरेदी करून देईन. ज्यांच्या जवळ आधीपासूनच शेतं असतील, त्यांना आणखी अुपयुक्त अुद्योग लावून देईन."

त्याच्या या प्रस्तावावर गाववाले फार खूश झाले. त्यांनी रंगनाथला बोलावून घेतलं आणि सर्व काही सविस्तर सांगितलं. ते ऐकून रंगनाथ एकदमच चिडला अन् म्हणाला, "दान घेण्याइतका गरीब आमच्या गावात कोणीच नाही. सर्वजण मेहनत करून पैसा मिळवतात. आपल्या कमाईबद्दल त्यांना अभिमानही आहे."

रंगनाथने गावात केलेल्या साऱ्या व्यवस्थेबाबत जाणून घेऊन अंबर म्हणाला, "तुम्ही तर अगदी असामान्य माणूस आहात. माझी संपत्ती तुम्ही आपल्या हाती घ्या आणि त्याचा सदुपयोग करा."

त्याच्या या म्हणण्यावर रागवून रंगनाथ म्हणाला, "तुम्हाला संन्यास घेऊन हिमालयात जायचं असेल तर जा खुशाल! आपली संपत्ती आपल्या देशाच्या राजाला देऊन टाका. मला मुळीच नको ती! गरीब लोक आपल्या पायांवर अुभे राहून स्वत:ची प्रगती करू शकतील यासाठी मी त्यांना मदत करीन. दान घेणं हे माझ्या सिद्धान्ताविरुद्ध आहे. तुम्ही आजपर्यन्त कुठलं पुण्यकर्म केलेलं नसावं. ही संपत्ती तुम्ही पाप आणि अन्याय्य मार्गांनी मिळवली असली पाहिजे. असलं दान स्वीकारणं हे घोर पाप आहे. म्हणून माझा तुम्हाला असा सल्ला आहे की ही संपत्ती तुम्ही राजालाच अर्पण करा. प्रजेची संपत्ती प्रजेच्याच अधिपतीच्या हातात जाण्यानं तुमची पापंही धुअून निघतील."

इतकी गोष्ट सांगून वेताळाने विक्रम राजाला विचारले, "राजा, हा रंगनाथ चांगलाच लुच्चा दिसतोय; स्वार्थी आहे तो. 'आपली शेती आपण करू' असं म्हणून गरीबांच्या मिळकतीचा एक भाग त्याने आपल्याच घशात घातला. शाळा आणि देवळाच्या निर्मितीतही त्याचा स्वार्थच आहे, स्वत:चा लाभ आहे. असं असूनही अंबरनं जेंव्हा आपलं धन त्याला देऊ केलं, ते त्यानं नाकारलं. यावरून असं नाही का वाटत; की

त्याच्या स्वतःच्या स्वभावात आमूलाग्र बदल झालेला आहे; अनीतीचा मार्ग सोडून नीतिमार्गाची त्याला ओढ वाटू लागलीय? याचं कारण काय आहे ते सांग बरं. अुत्तर माहीत असूनही द्यायचं टाळलेस तर, तुला माहीतच आहे की तुझ्या मस्तकाचे तुकडे तुकडे होअून पडतील."

अुत्तरादाखल विक्रमराजा ताबडतोब म्हणाला, "तुच्छ आणि स्वार्थी रंगनाथनं अंबरचा प्रस्ताव फेटाळून लावला, याचा असा अर्थ नव्हे की त्याच्या स्वभावात काही इष्ट बदल घडून आला. असा समज करून घेणं ही एक मोठी चूक होईल. रंगनाथच्या वर्तणुकीचं सूक्ष्म परीक्षण करायला हवं, तेंव्हाच त्यातलं सत्य अुलगडेल, त्याचा आशय कळेल. काही भलं कार्य तो करूच शकणार नाही. कोणी भलं काम करत असेल तर तो त्यात आपला सहयोगही देअू शकणार नाही. आपला स्वतःचा काही लाभ नसेल असं कोणतंही काम करायला तो तयार नाही. आपली बदनामी होअू नये याबद्दलही तो जागरूक आहे. कोणी चांगलं काम करायला निघालं की तो त्याला थांबवतो. ते काम कसं बरोबर नाही, हे पटवून देण्याकरता तो आपली सारी बुद्धी पणाला लावतो. अंबरची संपत्ती अनुचित व अन्याय्य मार्गानं मिळवलेली आहे असा आरोप त्याने केला. अन् पुढे त्यानं असंही सुचवलं की ते धन अंबरने राजाला अर्पण करावं अन् स्वतःचं पाप धुवून काढावं! 'अंबर करू पहात असलेलं काम वाईट आहे' असं सर्वांना दाखवून देण्याचाच त्याचा अुद्देश आहे. असे करण्यामुळे लोकांचा स्वतःवरील विश्वास वाढेल, लोक आपल्याला निःस्वार्थी, परोपकारी व मोठा दाता समजतील व त्यांच्या मनातील आपली प्रतिमा झळाळून अुठेल, आपला गौरव होईल अशी त्याची अपेक्षा आहे. ही सारी तथ्यं समजून आली की, त्याच्या स्वभावात कसलाही फरक न झाल्याचं कळून चुकेल."

अशा प्रकारे राजाकडून योग्य अुत्तर काढूनही त्याचं मौन भंग करण्यात वेताळ सफल झाला आणि लगेच अदृश्य होअून झाडाकडे निघून गेला.

बोलणं एक अन् करणं दुसरंच!

गंगाराम एक व्यापारी होता. शेतकऱ्यांकडून धान्य खरीदून ते शहरात नेअून विकायचा त्याचा व्यवसाय होता. त्याला सुन्दर हा एकुलता एक मुलगा होता. आपला मुलगा शिक्षणात अगदीच कच्चा आहे हे त्याला कळून चुकले होते. त्याने नीट शिकावे म्हणून केलेले सर्व प्रयत्न व्यर्थ ठरले होते. त्यामुळे गंगारामने आता ठरवले की सुंदरला स्वतःबरोबरच शहरात घेअून जाअून आपल्या व्यवसायाचे बारकावे शिकवावे.

एक दिवस सुन्दरला जवळ बोलावून गंगाराम म्हणाला, "सुप्याचा महाडीक आपलं धान्य विकणार आहे. तू अगोदर त्याच्याकडे जा आणि धान्य चांगलं दर्जेदार आहे की नाही हे पाहून घे. ते कळलं की आपण दोघंही तिथं जाअून त्याचा भाव ठरवून खरेदी करून टाकू. तू जवळ असलास म्हणजे व्यापारातले बारकावे हळूहळू तुझ्या लक्षात येतील."

दुसऱ्या दिवशी सकाळीच सुन्दर सुप्याला गेला आणि संध्याकाळी परत आला.

गंगारामने मुलाला विचारले, "तुला परतायला इतका अुशीर का झाला?" वडलांच्या या प्रश्नाने त्रासून सुन्दर अुत्तरला, "तुम्हीच तर धान्य पारखायला सांगितलं होतं ना? महाडीकला शंभर पोती धान्य विकायचंय. प्रत्येक पोत्यातलं धान्य तपासून पहायला इतका वेळ तर लागणारच ना? हेच माझ्या अुशीराचं कारण. हं, धान्य मला चांगलंच वाटलं."

मुलाचे अुत्तर ऐकून गंगारामला हसू आले. तो म्हणाला, "अन्न शिजलंय की नाही हे पहायला सगळंच्या सगळं हातावर घेअून

आशा पोतदार

पाह्यची गरज नसते; त्यातला एकादा दाणा काढून दाबून पाह्यला की पुरतं. तसंच धान्याचा दर्जा पहाण्यासाठी शंभरची शंभर पोती अुघडून पाह्यची गरज नाही. यातलं थोडं त्यातलं थोडं असं पाह्यलं की झालं. आता कळलं का?"

"हां, कळलं." असे म्हणत सुंदरने डोके हलवले. दुसऱ्या दिवशी सकाळी काही जरुरी कामासाअी गंगाराम शेजारच्या गावी गेला होता. त्याला परतायला संध्याकाळ झाली.

तो आल्याबरोबर सुन्दर त्याला म्हणाला, "बाबा, शहरातून नागराज आला होता दुपारी. तो आपले वीस हजार देणं लागत होता नं, ते दिले त्यानं आणि पावती घेअून निघून गेला. पैसे मी तिजोरीत नीट बन्द करून ठेवलेत."

"वाः छान! अुशीरा का होईना, पण आले पैसें एकदाचे! ते वसूल करायला अुद्याच मी जाणार होतो शहरात. बर झालं. माझं जाणं वाचलं. हा नागराज मोठा लबाड माणूस आहे. त्यानं दिलेली रक्कम नीट मोजून घेतलीस ना? काही फरक तर नाही ना?"

सुन्दर ताबडतोब अुत्तरला, "फरक कसा असेल? त्यानं हजार हजार रुपयांच्या वीस थैल्या करून आणल्या होत्या. नमुना म्हणून मी त्यातल्या दोन तीन अुघडून पाहिल्या, रक्कम बरोबरच होती. काल तुम्हीच सांगितलंत ना, की नमुना पाहणं पुरेसं असतं म्हणून? मी तसंच केलं. नन्तर मी त्याला पावतीही दिली अन् रक्कम तिजोरीत टाकली."

मुलाच्या अुत्तरावर घाबरून गंगारामने ताबडतोब तिजोरीतल्या थैल्या काढून सगळी रक्कम मोजली. एकूणात दोन हजार रुपये कमीच भरले! गंगाराम क्रोधाने मुलाकडे पाहू लागला.

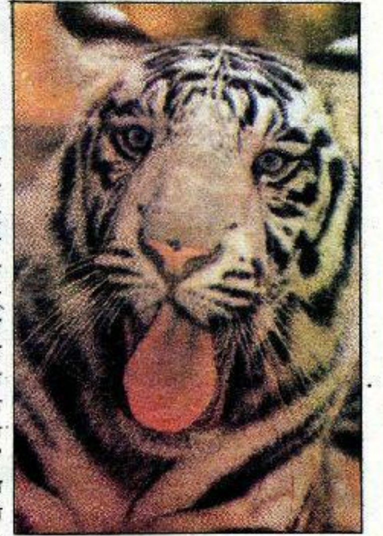
बापाचा राग सुन्दरने ओळखला. स्वतःला वाचवण्यासाठी तिथून दूर जात तो पुटपुटू लागला, "ही मोठी माणसं म्हणजे विचित्रच असतात. त्यांचं बोलणं एक अन् करणं दुसरंच! सांगितलं तसं केलं तरी दोष माझाच! छीः!"

चांदोबा प्रवणी-६४

भारतातील पशु-पक्षी

पांढरा वाघ

रेवाच्या पांढऱ्या वाघांचा विषय कोणी काढला, की त्यांच्याबद्दलची एक गोष्ट आपोआपच आठवते. जवळजवळ चाळीस वर्षांपूर्वी, म्हणजेच १९५१ मधे खरोखरच ही घटना घडली. रेवाच्या महाराजांनी आपल्याकडे आलेल्या पाहुण्यांसाठी 'देवा' जंगलात शिकारीचा बेत केला. आपल्या चार पिल्लांसह एक वाघीण शिकाऱ्यांसमोरूनच जात होती. ती वाघीण अन् तीन पिल्ले शिकाऱ्यांच्या गोळ्यांना बळी पडली. पण पांढऱ्या रंगाचे एक पिल्लू मात्र आपला जीव वाचवून पळाले. परन्तु दुसऱ्याच दिवशी त्याला शोधून काढून गोविन्दगडला नेण्यात आहे. ते पिल्लू नअू महिन्यांचे होते. त्याचे नाव 'मोहन' असे ठेवण्यात आले. नंतर 'बेगम' नावाच्या वाघिणी पासून त्याला एकूण दहा पिल्ले झाली; पण त्यांतले एकही पांढऱ्या रंगाचे नव्हते. नंतर 'मोहन' आणि 'राधा' नावाच्या एका वाघिणीची जोडी बनवण्यात आली. त्यांना चार पिल्ले झाली. ती चारही पांढऱ्या रंगाची होती! १९५२ च्या ३० ऑक्टोबरला त्यांचा जन्म झाला होता. अशा प्रकारे 'मोहन' हा आपल्या देशातल्या आणि अन्य देशांतही सापडणाऱ्या पांढऱ्या वाघांचा मूळ पूर्वज होय. १९९० जानेवारीच्या मोजणीप्रमाणे आपल्या देशातल्या दहा प्राणीसंग्रहालयांतून मिळून १३ वाघ व २३ वाघिणी आहेत. विदेशी प्राणीसंग्रहालयांत ४७ वाघ व ३७ वाघिणी आहेत; १० पिल्लेही आहेत. म्हणजेच एकंदर सर्व मिळून १३३ पांढरे वाघ आहेत. अर्थात् ही चार वर्षांपूर्वीची हकिकत आहे.

मामुली वाघांच्या शरीराचा रंग पक्का नारिंगी किंवा सोनेरी पिवळा असतो. शरीरभर काळे पट्टे असतात. जबडा, गळा यांच्या खालील व पोटाचा भाग मात्र पांढरा असतो. पांढऱ्या वाघांचे सर्वच शरीर पांढरे असून त्यावर खाकी रंगाचे पट्टे असतात; डोळ्यात निळा रंग असतो. पांढरा वाघ हा सामान्य वाघापेक्षा आकाराने मोठा असतो. परंतु त्यांच्या सवयी व स्वभाव यात मात्र काहीही फरक नसतो.

अब्दुलफज़ल हे अकबराच्या नवरत्नांपैकी एक रत्न. १५६१ मधे त्यांनी 'अकबरनामा' लिहिला. विशेष गोष्ट अशी की या 'अकबरनाम्यात' या विरळा असणाऱ्या पांढऱ्या वाघाचा अुल्लेख आहे.

रामकिंकर

शांतिनिकेतन ही स्व. रवीन्द्रनाथ टागोर यांनी स्थापलेली संस्था आहे. याच्या कलाभवनाचे काम सुप्रसिद्ध चित्रकार नन्दलाल घोष हे पहात असत. १९२५ मधे रामकिंकर नावाच्या एका बालकाला त्यांच्याकडे आणण्यात आले.

नंदलालजींनी त्याला विचारले, "तू काढलेलं एकादं चित्र आहे आत्ता तुझ्याजवळ?"

"हो, आहे!" असे म्हणत रामकिंकरने चाळीस पानांची एक वही मोठ्या संकोचाने त्यांच्या समोर धरली. त्या वहीत त्याने काढलेली चित्रे होती.

चित्रे पाहून हसत हसत नंदलाल घोष यांनी डोके हलवले आणि रामकिंकर याला आपल्या कलाभवनात विद्यार्थी म्हणून प्रवेश दिला.

'मॉडर्न रिव्हयू' चे संपादक रामानन्द चॅटर्जी यांनी यापूर्वीच रामकिंकरची प्रतिभा ओळखली होती. त्यांनीच त्याला शान्तिनिकेतनमधे पाठवले होते. संस्थेला रामकिंकर चांगले यश मिळवून देईल, असा विश्वास ठेवणारांना, आपण त्या विश्वासाला पात्र आहोत हे थोड्याच दिवसात त्याने सप्रमाण दाखवून दिले. आपल्या अद्वितीय कल्पनाशक्तीने त्याने आपले सहपाठी व अध्यापकांचे प्रेम संपादन केले.

श्री रामकिंकर यांनी कलाभवनात पौर्वात्य व पाश्चिमात्य अशा दोन्हीही शैलींचे त्यातील बारकाव्यांसह अध्ययन केले. आणि नंतर त्यातून प्रेरणा घेऊन त्यांनी आपली स्वतःची अशी स्वतंत्र शैली निर्माण केली; ही शैली विलक्षण व अद्वितीय अशी होती. मुख्यतः भारतीय शैलीत निरूपण शैली (Distortio in Arts) सामील करण्याचे श्रेय यांचेच. अशा तऱ्हेने ते या शैलीचे मार्गदर्शकही ठरले.

चित्र जे असे, जसे असेल तसे यथावत् चित्रण न करता त्या चित्रातील प्रमुख भाव जास्त स्पष्ट, खोलपणे व प्रतीकात्मक रूपात चित्रित करण्याची शैली म्हणजेच ही निरूपण शैली. उदाहरणार्थ एकाद्या बुद्धिमान व्यक्तीला अशा रूपात चित्रित केले जाऊ शकते की जिच्या शरीरापेक्षाही डोक्याचाच आकार मोठा आहे!

श्री. रामकिंकर यांची चित्रे मोठी शक्तिवान आहेत. असे वाटते की त्यांची चित्रे ही स्थिर चित्रे नसून त्यांच्यात एक गति आहे. निसर्गातील रमणीय दृश्ये, प्राणी, पक्षी, माणसे व अद्‌भुत प्राण्यांचे चित्रण त्यांनी केलेले आहे. दिल्लीतील रिझर्व्ह बँकेसमोर रामकिंकर यांनी निर्मिलेल्या यक्षयुगुलाचे शिल्प आहे.

श्री. रामकिंकर हे अत्यन्त साधे-सुधे माणूस होते. अवडंबरापासून ते अनेक कोस दूर रहात. टीकाकारांनी त्यांची खूप स्तुति केली. परंतु त्यांना त्याबद्दल लवमात्र गर्व कधी वाटला नाही.

१९२६ मध्ये विश्वभारतीने त्यांचा खास सन्मान केला. अुच्च पदवी देअून त्यांना पुरस्कृत करण्यात आले. विविध क्षेत्रांतील प्रमुखांनी त्यांची तोंड भरभरून स्तुती केली. १९८० मधे आपल्या वयाच्या सत्तराव्या वर्षी त्यांचे देहावसान झाले.

तुम्हाला माहीत आहे काय?

१. भारताला स्वातन्त्र्य देण्यात यावे असा निर्णय घेतला गेला, तेंव्हा भारताचे व्हाइसरॉय कोण होते?
२. जगात सर्वात जास्त साखर-अुत्पादन कोठे होते?
३. कालिदासाच्या समकालीन राजे कोण?
४. कोणत्या देशाचे चलन 'लिरा' नावाने ओळखण्यात येते?
५. 'बुद्धचरित्र' या ग्रंथाचा ग्रन्थकर्ता कोण?
६. 'सेफ्टी पिन'चा शोध कोणी लावला?
७. सर्वात अधिक जंगली भाग आपल्या देशातील कोणत्या प्रान्तात आहे?
८. 'गुलाबी दरी' कोणत्या देशात आहे?
९. आपल्या देशातील कोणते राष्ट्रीय अुद्यान एका तलावाच्या मधे वसलेले आहे?
१०. जगातील सर्वात मोठे वाळवंट कोणते?
११. आपल्या देशात रेशनिंगची पध्दत केंव्हा सुरू झाली?
१२. 'जयशंकर प्रसाद' रचित सुप्रसिद्ध काव्याचे नाव काय?
१३. जगात सर्वात अधिक थंड असा शीतकाल कोठे असतो?
१४. मोहनदास गांधी आफ्रिकेतून आपल्या देशात केंव्हा परत आले?
१५. 'इंडोनेशिया'च्या प्रजातंत्राचे संस्थापक कोण?
१६. लवंग व मिरे याचे सर्वात अधिक अुत्पादन कोणत्या प्रान्तात होते?
१७. 'विम्बल्डन चॅम्पियनशिप्स' केंव्हा सुरू झाल्या?
१८. आपल्या देशातील बुद्धिबळ (चेस) चँपियन कोण?
१९. 'वन्देमातरम' गीत कोणी रचले?

उत्तर

१. लॉर्ड वेव्हेल.
२. क्यूबा.
३. चन्द्रगुप्त विक्रमादित्य.
४. इटली.
५. अश्वघोष.
६. वॉल्टर हंट.
७. अरुणाचल प्रदेश.
८. बल्गेरिया.
९. मणिपुरमधील 'मधुपुर नॅशनल पार्क.'
१०. अुत्तर आफ्रिकेतील सहारा वाळवंट.
११. १९४३ मधील बंगालच्या दुष्काळाच्या वेळी.
१२. कामायनी.
१३. सैबेरिया (५०° सेंटिग्रेड)
१४. १९१५ मधे.
१५. सुकार्नो.
१६. केरळ.
१७. १८८७ मधे.
१८. विश्वनाथन् आनन्द.
१९. बंकिमचन्द्र चॅटर्जी.

बुरखाधारी

कठियाबादच्या कालीचे नव्यानेच लग्न झाले होते. आपली बायको भानुमती हिला सासुरवाडीहून गाडीतून घेअून येता येता वाटेत एक झरा पाहून, गाडी थांबवून, तो खाली अुतरला. जवळच एक जुने कौलारू घर होते. घराभोवतालच्या बागेत भाज्या लावलेल्या होत्या. एक बुटक्यांचे जोडपे भाज्या तोडून टोपलीत भरत होते.

त्यांना पाहून काली हसू लागला, तेंव्हा भानुमतीने त्याला विचारले, "बुटक्यांचं जोडपं पाहून तुम्हाला हसू का येतंय?"

"चार महिन्यांपूर्वी घडलेला एक प्रसंग आठवून मला हसू आलं. थांब, सांगतोच तुला ती गोष्ट." काली म्हणाला; अन् त्याने ती हकिकत सांगितली.

चार महिन्यांपूर्वी असाच एकदा काली याच रस्त्याने जात असताना पूर आला. गाडीवाल्याने पूर्ण यात्रेचे जेवढे पैसे मागितले होते, त्यातले अर्धे घेअून कालीला तिथेच खाली अुतरायला सांगितले, अन् तो निघून गेला.

अंधार होत आला होता, झिमझिम पाअूसही पडत होता. काली याच घराशी आला अन् त्याने दरवाजा ठोठावला. एका बुटक्या बाईने येअून दार अुघडले अन् विचारले, "कोण आहात आपण? आपल्याला काय हवंय?"

"पुरामुळे मी इथे अडकून पडलोय. मला थोडा वेळ तुमच्या घरात आधार मिळेल का?" कालीने विचारले.

"हे काय विचारायला हवं?" म्हणत एक माणूस बाहेर आला तो ही बुटकाच होता.

त्या जोडप्याच्या आग्रहावरून काली त्यांच्याबरोबर जेवलाही.बोलता बोलता बुटकी बाई म्हणाली, "माझा भाअू राजू संध्याकाळपर्यन्त यायला हवा होता. अजूनही

अशोक पवार

कसा आला नही कुणास ठाअूक!" बोलता बोलता तिने थोडीशी भाजी आणि भाकरी निराळी काढून ठेवली.

नंतर त्या जोडप्याने समोरच्या खोलीत कालीच्या झोपायची [illegible] केली अन् स्वतः ते दोघेजण आतल्या खोलीत झोपले. कालीला आता झोप लागणार, इतक्यात दरवाजा ठोठावल्याचा आवाज झाला.

कालीने अुठून बसत विचारले, "कोण आहे?"

"मी राजू." दरवाज्याबाहेरून आवाज आला. कालीने दार अुघडले अन् समोरच्या माणसाला पाहून भयाने त्याचा थरकाप झाला. बुरखा घातलेला एक माणूस हातात चमकता सुरा परजत अुभा होता.

"माझा भाअू राजू आला का?" म्हणत बुटकी स्त्री बाहेर आली अन् बुरखाधारीला पाहून ती किंचाळलीच.

बुरखाधारीने सुऱ्याचे टोक बुटकीच्या गळ्याला टेकले. काली त्याच्यावर झडप घालणार, इतक्यात त्याला सावध करत बुरखाधारी गरजला, "खबरदार! एक पाअूल पुढं टाकायचा प्रयत्न केलास तर हिचा गळा कापीन बघ मी!"

बुटकीला जिवे मारायची धमकी देत चोराने बुटक्या नवऱ्याला घरात ठेवलेले दागिने आणि पैसे एका गाठोड्यात बांधायला लावले. जाण्यापूर्वी त्याने कालीची अंगठी आणि पैसे ही त्याच्याकडून काढून घेतले. नंतर बाहेर जाअून त्याने दाराला बाहेरून कडी घातली अन् तो पळून गेला.

बुटक्यांची परिस्थिती पाहून कालीला त्यांची दया आली. आपण गडबडीने दरवाजा उघडला नसता, तर ही वेळ आली नसती, असा पश्चात्ताप त्याला वाटू लागला.

काली त्या दोघांची क्षमा मागायला लागला, तेंव्हा त्याला थांबवत बुटका म्हणाला, "अरे बाबा, तुला तर हात जोडून नमस्कार करायला हवा. चोर चाकू दाखवून धमकी देत असताना तू त्याच्यावर झडप घातली नाहीस, ते बरं केलंस. तेव्हाची परिस्थिती पाहून तसं केलं असतंस, तर त्यानं माझ्या बायकोला मारून टाकलं असतं."

दुसऱ्या दिवाशी सकाळी काली आपल्या गांवाकडे निघून गेला. पण आपल्या थोड्याशा हलगर्जीपणाने बुटक्यांचे नुकसा[illegible] झाल्याची सल त्याच्या मनाला होतीच. घरं गेल्यावर त्याने आईला सारे काही सांगितले ती ही बचारी दुःखी होअून त्याला म्हणाली "त्या बुटक्यांचं तुझ्यामुळे नुकसान झालंय हे खरंच. तेंव्हा आता तू जाअून त्यांना एक हजार रुपये देअून ये."

आईच्या सांगण्याप्रमाणे काली पैसे घेअून निघाला. आता पूर अजिबात नाहीसा झाला होता, त्यामुळे नावेतून तो सहजपणे दुसऱ्या तीरावर पोचला. पण बुटक्यांच्या त्या घराच्या जवळ जाताजाता त्याला जे दिसले, त्यामुळे तो आश्चर्यचकित झाला! त्या दिवशीचा तो बुरखाधारी घराजवळ काहीतरी शोधत होता. झाडामागे अुभा राहून आता काली पुढे काय घडते हे पाहू लागला.

इतक्यात घरामागून ती बुटकी तिथे आली. बुरखाधारी तिच्यावर आता काही संकट आणेल, अशा विचाराने काली त्याच्यावर तुटून पडायचा प्रयत्न करणार, इतक्यात चोराच्या जवळ जाअून त्याच्या कानात काहीतरी कुजबुजून ती बुटकी आल्या वाटेने घरात गेली.

आता कालीला कळून चुकले की बुरखाधारीला तें बूटके दांपत्यही सामील आहे. म्हणजेच या नाटकाचा अर्थ असा की, ते तिघे मिळून आल्या पाहुण्याला लुटायचा अुद्योग करतात!

आता कालीने जराही अुशीर केला नाही.

दरवाजा ठोठावणाऱ्या बुरखाधारीच्या जवळ तो पोचला. अन् त्याने जोरात त्याच्या डोक्यावर मुष्टिप्रहार केला. तो बुरखावाला आवाजही करू शकला नाही; धाडकन् खालीच कोसळला लगेच. कालीने त्याचा बुरखा काढून घेअून स्वतःच पांघरला अन् तो दरवाजा ठोकून म्हणाला, "दार उघडा, मी राजू आहे."

मौल्यवान कपडे घातलेल्या साठ वर्षांच्या एका दुबळ्या माणसाने दार अुघडले अन् म्हटले, "राजू, तुझी ताई तुझी वाटच पहात आहे. ये आत." पण जेव्हां बुरखाधारी काली त्याच्या नजरेस पडला, तेंव्हा तो थरथर कापू लागला. अन तिथेच खाली कोसळला. तो माणूस त्या रात्री बुटक्यांकडे आश्रयाला

आलेला होता.

बुटक्या स्त्रीला बाहेर काय घडले होते हे माहीतच नव्हते. ती नेहमीप्रमाणेच 'माझा भाऊ राजू आला का?' असे म्हणत बाहेर आली अनं बुरखाधारीला पाहून किंचाळली.

कालीने सुरा तिच्या गळ्याला टेकवून म्हटले "ऐन वेळी तुझा नवरा घरात नाहीये असं दिसतंय." नंतर त्याने त्या बाईकडून घरातले दागिने आणि पैसे एका गाठोड्यात बांधवले. नंतर तिला खोलीत पाठवून देऊन बाहेरून दरवाजा बंद करून निघून गेला.

त्यानन्तर त्याने त्या बुटक्या जोडप्याला एक पत्र लिहिले, ' तुमची बुद्धीही तुमच्या रूपाला योग्य अशीच आहे. चोरीसारखा घाणेरडा धन्दा काही धन्दा नव्हे! शरीरावर पडलेला डाग घालवता येईल; पण एकदा 'चोर' म्हणून झालेला व्रण बुजवता येत नाही. हा डाग शाश्वत असतो. प्रवाशांना फसवून लुटणाऱ्या तुम्हा लोकांना मी पोलिसांच्या हवाली करू शकतो. पण तुमची शारीरिक स्थिती पाहून मला तुमची दया येतेय, राग नाही येत! मी तुम्हाला एक संधी देतोय. तुमच्या घराभोवती भरपूर रिकामी जागा आहे. त्यात तुम्ही तऱ्हेतऱ्हेची भाजी लावू शकाल, रोपं लावू शकाल. मेहनत केलीत की त्याचं फळही मिळेलच. नीट विचार करून ठरवा काय ते. तुमच्या घरातून लुटलेलं धन आणि दागिने मी एकाद्या अनाथाश्रमाला दान करणार आहे."

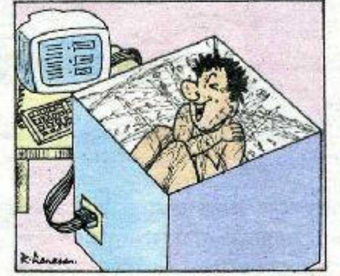
अशा तऱ्हेने कालीने आपली सारी हकिकत भानुमतीला सांगून म्हटले, "आता त्या बुटक्यांच्या घराभोवती भाजीपाला अनू फुलझाडं दिसत आहेत. ते पाहून मला खात्री वाटतेय की त्यांनी चोरी करणं सोडून दिलंय आणि ते अभिमानानं जगत आहेत. म्हणूनच खूश होऊन हसलो मी."

"तुम्ही केवळ बुद्धिमानच नव्हे, तर साहसीही आहात. पुन्हा कधी इकडून गेलो, तर नक्की इथे थांबून त्या जोडप्याचं अभिनन्दन करू या." भानुमती आनन्दाने म्हणाली.

चांदोबाच्या बातम्या

कॉम्प्यूटर स्नान

आंघोळ करायचा तुम्हाला आळस आहे काय? लवकरच नियतकालिकातून प्रकाशित होऊ घातलेल्या 'बाथ-रोबोट'च्या जाहिरातीची प्रतीक्षा करा. जपान मधे कॉम्प्यूटरच्या साह्याने स्नान करण्याचा शास्त्रज्ञांनी शोध लावला आहे. आपण फक्त एकच काम करायचं! १.६ मीटर लांबीच्या एका हौदात बसा. तुमच्या शरीरावर गरम पाणी पडायला लागलं की डोळे मिटून घ्या. नंतर आपल्या अंगावर साबणाचे पाणी पडायला लागेल. थोड्या वेळाने गरम पाण्याचे फवारे आपल्या शरीरावर येतील. शेवटी थंड हवेचे झोत येतील व तुमच्या अंगावरील सर्व पाणी सुकून जाईल. तुमची पाठ कोण रगडेल अशी शंका तुम्हाला वाटते का? तशी शंका नको, कारण कॉम्प्युटर सर्व कामे क्रमाक्रमाने उत्तम रीतीने करतो. आपल्याला जर शांपूने स्नान करायचे असेल तर प्रथम डोक्याला शांपू लावून आंघोळ करून मग हौदात बसावे लागेल. जपानच्या पाच कंपन्यांनी एकत्र येऊन या 'बाथ-रोबोट' ची यांत्रिक मांडणी केली आहे. याची किंमत जाणून मात्र आश्चर्याने तोंडात बोट घालू नका. याची किंमत आहे फक्त चौदा लाख रुपये!

इंग्लिश चॅनेल मधे फ्लॅट

देशाच्या संरक्षणासाठी एकोणिसाव्या शतकात इंग्लिश चॅनेल मधे एक किल्ला बांधण्यात आला. आता

तेथे आरामशीर निवास-गृहे बांधली जाणार आहेत. फ्रेंच सैनिकांना इंग्लंडवर आक्रमण करता येऊ नये म्हणून इंग्रजांनी सैनिकांसाठी इंग्लिश चॅनल मधे किल्ला बांधला. पन्नास तोफा ठेवलेल्या या किल्ल्यावर नेहमी चारशे सैनिक रहात. या किल्ल्याचे निवाससंकुलात रूपांतर करण्यासाठी तो ६.२५ मिलियन अमेरिकन डॉलरला विकण्यात आला. यात, लाइट-हाऊस व हेलिकॉप्टर उतरण्याचे पॅड सुद्धा आहे.

सामान्य व असामान्य

देशभर भ्रमण करत करत एक साधु लक्ष्मीपुर नावाच्या गावी पोचला. तलावाकिनारी असलेल्या वडाच्या झाडाखाली तो राहू लागला. गावातल्या लोकांसाठी तो रोज वेदान्तावर प्रवचन करू लागला. गावचे लोक आळीपाळीने त्याला जेवण देत असत.

एक दिवस साधु लक्ष्मणदास नावाच्या माणसाकडे जेवत असतानाच लक्ष्मणदासकडे गुरु नावाचा एक माणूस येऊन म्हणू लागला, "लक्ष्मणदास, ऐन वेळी माझी रक्कम हाती न आल्यामुळे मी आपलं वचन पाळू शकणार नाहीय. मला आणखी एका महिन्याची मुदत हवी."

यावर एकदम रागावून लक्ष्मणदास त्याला म्हणाला, "तुझ्यासारख्याला कर्ज देऊन मी मोठीच चूक केलीय." अन् राग न आवरून त्याने गुरूला खूप शिव्या देऊन पिटाळून लावले.

हे पाहून साधु लक्ष्मणदासला म्हणाला, "अरे बेटा, क्रोध हा अनर्थकारी असतो; त्यावर काबू ठेवायला हवा. शिव्या देऊन तुझे पैसे काही तुला लवकर नाही मिळाले ना?"

लक्ष्मणदास विनयाने साधूला प्रणाम करून अुत्तरला, "स्वामीमहाराज, माझा राग अगदी क्षणिक असतो. कुणाला शिव्या दिल्या तरी मी लगेच विसरूनही जातो. माझ्या मनात कधी सुडाची भावना नसते."

लक्ष्मणदासची याबद्दल प्रशंसा करत साधु त्याला म्हणाला, "क्रोध काबूत ठेवणं हा मोठाच गुण आहे. पण तो जर क्षणिकच असेल, तर ठीकच आहे. तुझा राग क्षणिक असतो, शाश्वत नव्हे; अन् त्यात सुडाची भावना नसते हे मोठेच वैशिष्ट्य होय." साधु लक्ष्मणदासशी असेच काही बोलत असताना लक्ष्मणदासचा मित्र प्रताप तेथे आला.

जेवत असलेल्या साधूला पाहून तो म्हणाला, "स्वत: जराही कष्ट न करता आयतं खाणाऱ्या आळशी लोकांचा मला भारी तिटकारा वाटतो. माझ्या दृष्टीनं अशी माणसं निरुपयोगीच. असल्या माणसाला जेवण देऊन तू काही अुचित काम करत नाहीयेस."

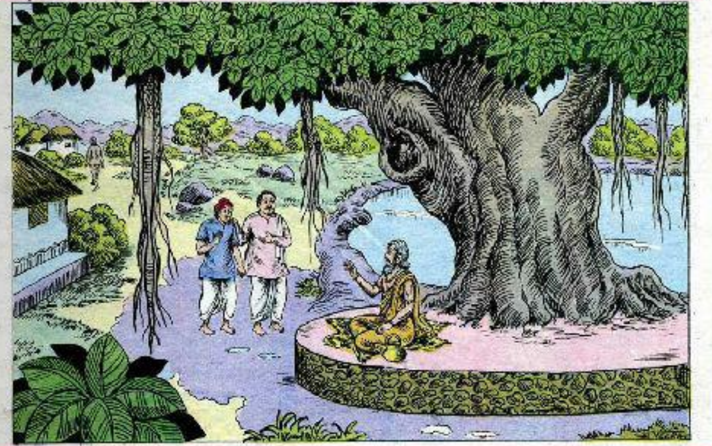
आपल्या मित्राच्या असल्या बोलण्याने लक्ष्मणदासला फार वाईट वाटले. तो यासाठी साधूची क्षमा मागू लागला, तेंव्हा साधु म्हणाला, "जाऊ दे, प्रत्येकाचा आपला एक दृष्टिकोन असतो. तेंव्हा त्याला दोष नको देऊस." अन् हसतच साधु तेथून निघून गेला.

यानन्तर थोड्याच दिवसांनी लक्ष्मणदास साधूच्या दर्शनार्थ त्या वडाच्या झाडाकडे आला होता. तिथे त्याला त्याच गावातला भास्कर दिसला.

भास्कर दिसताच त्याचा खान्दा पकडून लक्ष्मणदासने विचारले, "कुठपर्यन्त माझ्या हातून वाचशील रे? आता बरा सापडलायस. तू जिवन्त रहातोस का मी याचाही निकाल लागेल आता!"

साधूने एकदम मधे येऊन म्हटले, "शांत मुला, शांत. सांग बरं काय झालंय?"

भास्करच्या खांद्यावरची पकड सोडत लक्ष्मणदास म्हणाला, "स्वामीजी, एक महिन्यापूर्वी मी मन्दिरात पूजा करत असताना पुजाऱ्यानं माझ्या भक्तीची खूपशी स्तुती केली. तेंव्हा हा भास्कर माझी टर अुडवत म्हणाला—अरे वा! कुकर्म करणारांनाच हल्ली देवाची भक्ती जास्त करता येते हं!—अन् तो निघून गेला तिथून. नंतर तिथे हजर असणारी

भानुमती बारसोडे

सारीजणं खो खो हसू लागली. यानं सर्वांसमक्ष घोर अपमान केला माझा. त्यामुळं मला मान खाली घालावी लागली."

लक्ष्मणादासची समजूत घालत साधु म्हणाला, "दुसऱ्यांचं मन दुखेल असं बोलणं बरं नव्हे!"

इतक्यात प्रताप तिथे येऊन साधूला म्हणाला, "स्वामीमहाराज, साधूंची श्रेष्ठता अन् महत्ता न ओळखता काही दिवसांपूर्वी मी तुमचा अपमान केला होता. क्षमा करा मला."

यावर साधु हसत म्हणाला, "तुझ्याकडून माझा काय अपराध घडला हेच मला माहीत नाही. मग कशाबद्दल तुला क्षमा करायची? हं, आता तुला कसली अडचण असेल तर बोल. मला जमेल तितकी मदत करीन तुला."

खरी गोष्ट अशी होती की–प्रतापची बायको आजारी पडली. काही लोकांनी सांगितले की, हा काही सामान्य रोग नव्हे. काही दुष्टग्रहांमुळेच तिची अशी अवस्था झालेली आहे. आपले साधुमहाराजच फक्त तिला वाचवू शकतील. अन् म्हणूनच भास्कर साधुकडे आला होता.

प्रतापबरोबर साधु त्याच्या घरी गेला व त्याने काही मन्त्रोच्चार केला. त्याच्या बायकोला साधूने आशिर्वाद दिला, अन् दुसऱ्याच दिवशी ती चांगली बरी झाली. साधूचा हा चमत्कार पाहून लक्ष्मणदास साधूला म्हणाला, "स्वामी, प्रतापनं तुम्हाला अकारणच शिव्या दिल्या होत्या. तरीही तुम्ही त्याला क्षमा करून त्याचं भलं केलंत. तुम्ही खरोखरच महान आहात, असाधारण आहात."

हसून साधु म्हणाला, "अरे, मीही तुझ्यासारखाच आहे. तू दुसऱ्यांना शिव्या देतोस अन् विसरून जातोस. मला दुसऱ्यांनी शिव्या दिल्या तर मी त्या विसरून जातो. मला त्यांची आठवणही नाही रहात. अगीचच कुणाला शिव्या देण्यानं मला दुःख होतं अन् ते दुःख मी जीवनभर मनात बाळगतो. त्यामुळे कुणाला शिवी देऊच नये असा माझा प्रयत्न असतो."

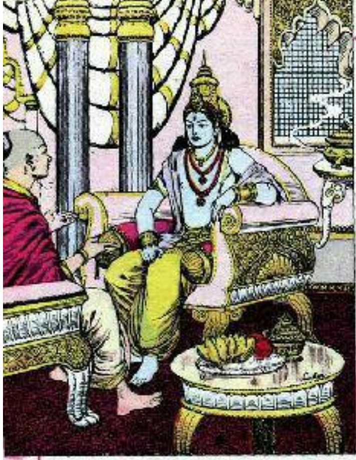

राम-राज्यात सर्वांना एकसारखा न्याय दिला जाई. कोणी जवळचा, कोणी दूरचा असे कधी होत नसे. कोणता ही नागरिक निःसंकोचपणे राजाची भेट घेऊन न्याय मिळवू शके. एके दिवशी रात्री एक रक्तबंबाळ कुत्रा राजवाड्यासमोर येऊन जोरात भुंकू लागला. त्याचा मृत्यु जवळ येऊन ठेपला आहे असे वाटत होते.

रामचन्द्र झोपेतून जागे झाले आणि कुत्र्याजवळ येऊन त्याच्या डोक्यावर हात फिरवू लागले. कुत्र्याचे दुःख बरेच कमी झाले, आणि तो आवेशाने बोलू लागला–"हे राम, एका तरुणाने अत्यंत निर्दयपणे मला जखमी केले आहे. तो काही काम करीत नाही, नुसताच इकडे-तिकडे भटकत असतो. आपण त्याला एखाद्या मंदिरात चांगलंसं काम द्यावं अशी मी आपणास प्रार्थना करतो."

रामाला त्याची ही विनंती ऐकून मोठे आश्चर्य वाटले. तो म्हणाला–"त्या तरुणाने तर तुला दुःख दिलं. त्याला काही अत्यंत कठोर शिक्षा द्यावी अशी मागणी तू करायला हवी होतीस! अपकाराची फेड उपकाराने का करू चाहतोस?"

"मागच्या जन्मी मी एका मंदिराचा प्रमुख होतो. मंदिराच्या संपतीत मी खूप ढवळाढवळ केली. निरनिराळ्या प्रकारे पैसे खाल्ले. म्हणून मला हा कुत्र्याचा जन्म मिळाला. त्या तरुणाला सुद्धा पुढचा जन्म कुत्र्याचा मिळावा आणि त्याला अनेक हाल-अपेष्टा सहन कराव्या लागाव्यात अशी माझी इच्छा आहे.

त्याचा सूड उगवण्याची माझी इच्छा आहे. म्हणून मी आपणास तशी प्रार्थना केली. आपल्या पावन हस्त-स्पर्शाने माझी सर्व पापे धुवून गेली. माझा जन्म धन्य झाला. आपल्या हस्तस्पर्शामुळे मला उत्तम पुनर्जन्म मिळेल अशी मला खात्री आहे." असे निवेदन करून कुत्रा मेला.

त्या तरुणाला जेव्हा हे सर्व समजलं तेव्हा त्याला फार पश्चात्ताप झाला.

* * * *

अश्वमेध यज्ञ पूर्ण झाला. रामाचे राज्य सुरळीतपणे चालू होते. एक दिवशी ब्राह्मणाच्या वेशात यम रामाकडे येऊन म्हणाला—"रामा, मला एकांतात तुझ्याशी काही बोलायचंय. आपण जेव्हा बोलत असूं तेव्हा मधे कोणी आलं तर त्याचा तू शिरच्छेद केला पाहिजे."

रामाने ब्राह्मणाचे हे म्हणणे मान्य केले आणि लक्ष्मणाला बोलावून त्याला सर्व समजावून सांगितले. लक्ष्मणाला दारावर उभे करून राम गुप्त बोलणी करण्यासाठी यमा बरोबर आपल्या महालाच्या अंतर्भागात गेला.

"रामा, तू तर महाविष्णु आहेस. जे कार्य करण्यासाठी तू अवतार घेतलास, ते आता पूर्ण झाले. सीता लक्ष्मी बनून आपल्या माहेरी क्षीरसागरात तुझी वाट पहात आहे. शंख-चक्र तुझे भाऊ आहेत. त्यांच्या सह आता तुला तेथे जायला हवे." यमाने निवेदन केले.

याच वेळी दुर्वास ऋषि धावत-पळत तेथे आले आणि लक्ष्मणाला म्हणाले—"मला ताबडतोब रामाला भेटायचंय. तू जर परवानगी न दिलीस जर 'रघुवंशाचा सर्वनाश होईल' असा शाप मी देऊन जाईन. समजलं?"

रघुवंशाचा सर्वनाश ओढवण्यापेक्षा आपला शिरच्छेद झालेला चालेल असा विचार करून लक्ष्मणाला वाटलं दुर्वासाला आत जाऊ दिलेलं बरं! म्हणून दुर्वासाच्या आगमनाची वार्ता देण्यासाठी लक्ष्मण स्वतः रामाकडे आला.

यम तत्क्षणी अदृश्य झाले.

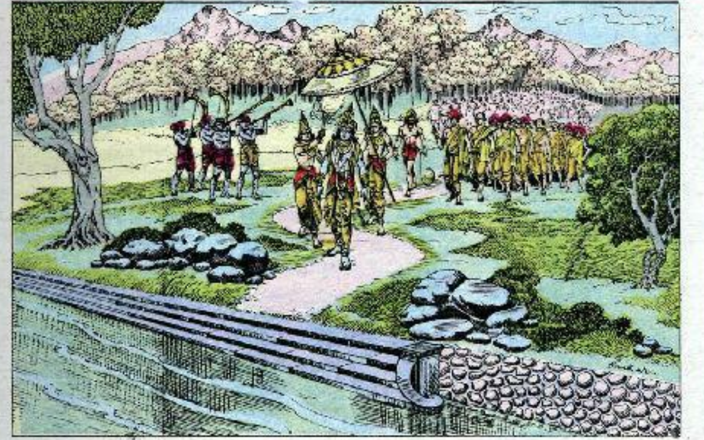
रामाने आपल्या वचनानुसार लक्ष्मणाचं डोकं उडवण्याची आज्ञा दिली. वडीलधाऱ्या मंडळींनी आपापसात चर्चा केली आणि हद्दपारीची शिक्षा सुद्धा डोकं उडवण्यासारखीच आहे अशा निर्णयावर ते आले. म्हणून लक्ष्मणाला हद्दपारीची शिक्षा द्यावी असा आपला निर्णय त्यांनी रामाला कळवला. लक्ष्मणाला हा निर्णय कळला तेव्हा त्याने शरयू नदीत उडी मारली आणि आपल्या अवताराची समाप्ति केली.

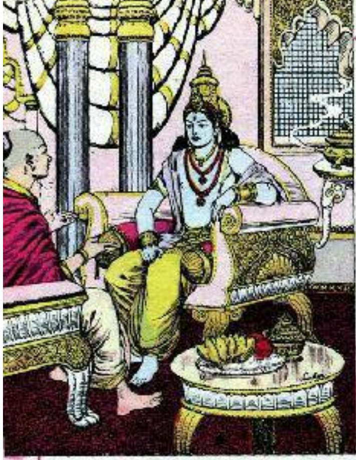
लक्ष्मणाच्या आत्म-समर्पणानंतर रामाने आपल्या सर्व अन्य बंधूना सर्व परिस्थिति समजावून सांगितली आणि लव व कुश यांच्या राज्याभिषेकाची तयारी करण्याची आज्ञा दिली.

राजधानी अयोध्या-नगरी उत्तम प्रकारे अलंकृत करण्यात आली.

रामाने लव व कुश यांचा राजाभिषेक केला आणि हनुमानाला बोलावून म्हणाला—"हनुमान, मी दीर्घ काळ पर्यंत राज्य-संचालन करीत आलो. आता मला विश्रांतीची आवश्यकता आहे. मी असलो किंवा नसलो, तरी तू लव व कुश यांच्या बरोबर नित्य असावंस अशी माझी इच्छा आहे. त्यांची देखरेख कर, त्यांना मार्गदर्शन कर. राज्याच्या संरक्षणाची पूर्ण जबाबदारी मी तुझ्यावर आता सोपवतो. आजपर्यंत तू माझी सेवा केलीस, आता त्या दोघांची सेवा कर. त्यांना उत्तम शासक बनवण्याची जबाबदारी तुझी."

हनुमान हात जोडून नम्रपणे न बोलता उभा राहिला. शरयू नदीपर्यंत जाण्यासाठी रामाने एक उत्सव साजरा करायचा बेत आखला. तो एक महान पर्व-दिवस होता.

त्याचा सूड उगवण्याची माझी इच्छा आहे. म्हणून मी आपणास तशी प्रार्थना केली. आपल्या पावन हस्त-स्पर्शाने माझी सर्व पापे धुवून गेली. माझा जन्म धन्य झाला. आपल्या हस्तस्पर्शामुळे मला उत्तम पुनर्जन्म मिळेल अशी मला खात्री आहे." असे निवेदन करून कुत्रा मेला.

त्या तरुणाला जेव्हा हे सर्व समजलं तेव्हा त्याला फार पश्चात्ताप झाला.

* * * *

अश्वमेध यज्ञ पूर्ण झाला. रामाचे राज्य सुरळीतपणे चालू होते. एक दिवशी ब्राह्मणाच्या वेशात यम रामाकडे येऊन म्हणाला—"रामा, मला एकांतात तुझ्याशी काही बोलायचंय. आपण जेव्हा बोलत असू तेव्हा मधे कोणी आलं तर त्याचा तू शिरच्छेद केला पाहिजे."

रामाने ब्राह्मणाचे हे म्हणणे मान्य केले आणि लक्ष्मणाला बोलावून त्याला सर्व समजावून सांगितले. लक्ष्मणाला दारावर उभे करून राम गुप्त बोलणी करण्यासाठी यमा बरोबर आपल्या महालाच्या अंतर्भागात गेला.

"रामा, तू तर महाविष्णु आहेस. जे कार्य करण्यासाठी तू अवतार घेतलास, ते आता पूर्ण झाले. सीता लक्ष्मी बनून आपल्या माहेरी क्षीरसागरात तुझी वाट पहात आहे. शंख-चक्र तुझे भाऊ आहेत. त्यांच्या सह आता तुला तेथे जायला हवे." यमाने निवेदन केले.

याच वेळी दुर्वास ऋषि धावत-पळत तेथे आले आणि लक्ष्मणाला म्हणाले—"मला ताबडतोब रामाला भेटायचंय. तू जर परवानगी न दिलीस जर 'रघुवंशाचा सर्वनाश होईल' असा शाप मी देऊन जाईन. समजलं?"

रघुवंशाचा सर्वनाश ओढवण्यापेक्षा आपला शिरच्छेद झालेला चालेल असा विचार करून लक्ष्मणाला वाटलं दुर्वासाला आत जाऊ दिलेलं बरं! म्हणून दुर्वासाच्या आगमनाची वार्ता देण्यासाठी लक्ष्मण स्वतः रामाकडे आला.

यम तत्क्षणी अदृश्य झाले.

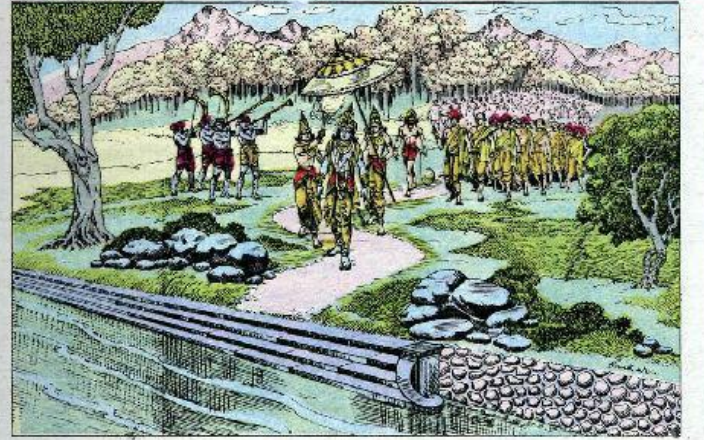
रामाने आपल्या वचनानुसार लक्ष्मणाचं डोकं उडवण्याची आज्ञा दिली. वडीलधाऱ्या मंडळींनी आपापसात चर्चा केली आणि हद्दपारीची शिक्षा सुद्धा डोकं उडवण्यासारखीच आहे अशा निर्णयावर ते आले. म्हणून लक्ष्मणाला हद्दपारीची शिक्षा द्यावी असा आपला निर्णय त्यांनी रामाला कळवला. लक्ष्मणाला हा निर्णय कळला तेव्हा त्याने शरयू नदीत उडी मारली आणि आपल्या अवताराची समाप्ति केली.

लक्ष्मणाच्या आत्म-समर्पणानंतर रामाने आपल्या सर्व अन्य बंधूना सर्व परिस्थिति समजावून सांगितली आणि लव व कुश यांच्या राज्याभिषेकाची तयारी करण्याची आज्ञा दिली.

राजधानी अयोध्या-नगरी उत्तम प्रकारे अलंकृत करण्यात आली.

रामाने लव व कुश यांचा राजाभिषेक केला आणि हनुमानाला बोलावून म्हणाला—"हनुमान, मी दीर्घ काळ पर्यंत राज्य-संचालन करीत आलो. आता मला विश्रांतीची आवश्यकता आहे. मी असलो किंवा नसलो, तरी तू लव व कुश यांच्या बरोबर नित्य असावंस अशी माझी इच्छा आहे. त्यांची देखरेख कर, त्यांना मार्गदर्शन कर. राज्याच्या संरक्षणाची पूर्ण जबाबदारी मी तुझ्यावर आता सोपवतो. आजपर्यंत तू माझी सेवा केलीस, आता त्या दोघांची सेवा कर. त्यांना उत्तम शासक बनवण्याची जबाबदारी तुझी."

हनुमान हात जोडून नम्रपणे न बोलता उभा राहिला. शरयू नदीपर्यंत जाण्यासाठी रामाने एक उत्सव साजरा करायचा बेत आखला. तो एक महान पर्व-दिवस होता.

मंगल ध्वनींनी सर्व वातावरण दुमदुमून गेले. ब्राह्मणांनी वेद-पठण सुरू केले. राम पायीच शरयू नदीकडे चालू लागला. भरताने रामाच्या डोक्यावर छत्र धरले. उंच इमारतींतून सुवासिनी पुष्पवृष्टि करू लागल्या. हनुमान शांतपणे रामाच्या मागे चालू लागला. त्याची मुद्रा चिंताक्रान्त दिसत होती. आपण आपले सर्वस्व गमवल्याचा भाव त्याच्या चेहऱ्यावर स्पष्ट दिसत होता. त्याला काही सुचत नव्हते. राम शरयू नदीकडे कशासाठी निघाला आहे हे कोणाच्या लक्षात येईना. लोक निरनिराळे तर्क करू लागले. थोड्या वेळात सर्व जण शरयू नदीच्या किनाऱ्यावर पोचले.

रामाने शरयू नदीत प्रवेश केला. भरताने शंख फुंकला, शत्रुघ्नाने कापूर पेटवला आणि औक्षण केले. ब्राह्मणांनी खड्या सुरात सामवेदाचे पठण सुरू केले. मंगल वाद्यांचे ध्वनि सर्व दिशात दुमदुमू लागले. भरत आणि शत्रुघ्न ही नदीत उतरले आणि रामाच्या मागे मागे जाऊ लागले.

राम हळू हळू नदीच्या प्रवाहात पुढे जात राहिला. खोल पाण्यात गेल्यावर त्यांनी आपला उजवा हात वर केला. हाताने अभय-दान देत प्रजेला आशीर्वाद देऊन राम म्हणाला—"आता तुम्ही आनंदपूर्वक घरी जा. सुखासमाधानाने आपले जीवन सार्थक करा."

हनुमान लव-कुशाजवळ उभा राहिला. दु:खातिरेकाने गदगदलेल्या स्वरात म्हणाला—"रामा, थांबा! तुमच्या अगोदर मीच प्राणत्याग करतो. तुमच्या वाचून मी कशासाठी जिवंत राहू?" आणि हनुमानाने नदीत प्रवेश केला. आपल्या नाकावर बोट ठेवीत राम हनुमानाला म्हणाला—"तू चिरंजीव आहेस. लव-कुशांना तू परत घेऊन जा." रामाच्या आदेशानुसार हनुमान शांतपणे लव-कुशांसह राजभवनात आला.

राम शरयू नदीत खोल खोल जात राहिला. पुढे दिसलाच नाही. श्रीरामा बरोबर भरत नि शत्रुघ्न पण नदीच्या प्रवाहात विलीन होऊन गेले. रामावतार संपला. क्षीरसागरात लक्ष्मण अगोदरच आदिशेष बनून शैयेप्रमाणे विराजमान होता. सीता बसून रामाची वाट पहात होती. राम विष्णूच्या रूपात शेष-शैयेवर आरूढ झाला. भरत व शत्रुघ्न शंख-चक्र बनून त्याच्या हातांवर बसले. लक्ष्मी महाविष्णूची चरण-सेवा करू लागली.

एक दिवशी लव आणि कुश सिंहासनावर बसून आपल्या मातापित्यांचे स्मरण करीत रडू लागले, त्यांच्या डोळ्यांतून अखंड अश्रू-धारा वहात होत्या. त्यांना सांत्वन देत हनुमान म्हणाला—"तुम्ही दोघे जण रघुवंशाची ज्योति आहात. राज्य-संचालनाचा भार तुम्हा उभयतांच्या खांद्यावर आहे. असा विलाप करणे तुम्हाला शोभत नाही. तुम्हाला राम व सीता यांना जेव्हा पहावेसे वाटेल, तेव्हा मी तुम्हाला त्यांचे दर्शन घडवीन. बघा, माझ्या हृदयात ते कसे सुख-शांतिपूर्वक निवास करीत आहेत!" असे म्हणत हनुमानाने त्यांना आपले वक्ष-स्थळ फाडून राम व सीतेचे दर्शन घडवले.

हनुमानाच्या हृदयात विराजमान आपले माता-पिता हंसून आपणास आशीर्वाद देत आहेत असे दृश्य त्यांनी पाहिले. लव व कुश आई-वडिलांना पाहून संतुष्ट झाले.

मोठे होऊन लव-कुशांनी कुशलतेने राज्य-कारभार संभाळायला सुरुवात केली. पूर्व दिशेकडील मणिपुरी व पश्चिमेकडील मथुरा नगरी यांना त्यांनी आपल्या उपराजधान्या बनविल्या. कुश शुभा सह मणिपुरी राज्याचे व लव शोभा सह मथुरा राज्याचे संरक्षण करू लागले.

एवढ्यात देशावर एक महान् संकट येऊन

कोसळले. राक्षसांहून ही क्रूर घोरकलि नावाच्या नरराक्षसाने देशावर आक्रमण केले. त्याच्या बरोबर शक, कुषाण, पाषाण नावाच्या डोंगरी जातींचा नीच सेनाधिपति पण होता. त्यांनी उत्तरे कडून देशावर आक्रमण केले. त्यांच्या सैन्यातील काही सैनिकांनी पश्चिमोत्तर बाजूने जनतेवर हल्ला चढवला व सर्वांना त्राहि त्राहि करून सोडले.

घोरकली बरोबरच कालकलि नावाच्या नरराक्षसाने हजारो नौकांसह कालकेय नावाच्या समुद्री राक्षसांसह समुद्राच्या बाजूने देशावर आक्रमण केले. कालकलीच्या आज्ञेनुसार कालकेय राज्यातील संपत्ति लुटून नेऊ लागले. ते ही सर्व लुटलेली संपत्ति

आपल्या कालकोटि द्वीपावर पाठवीत.

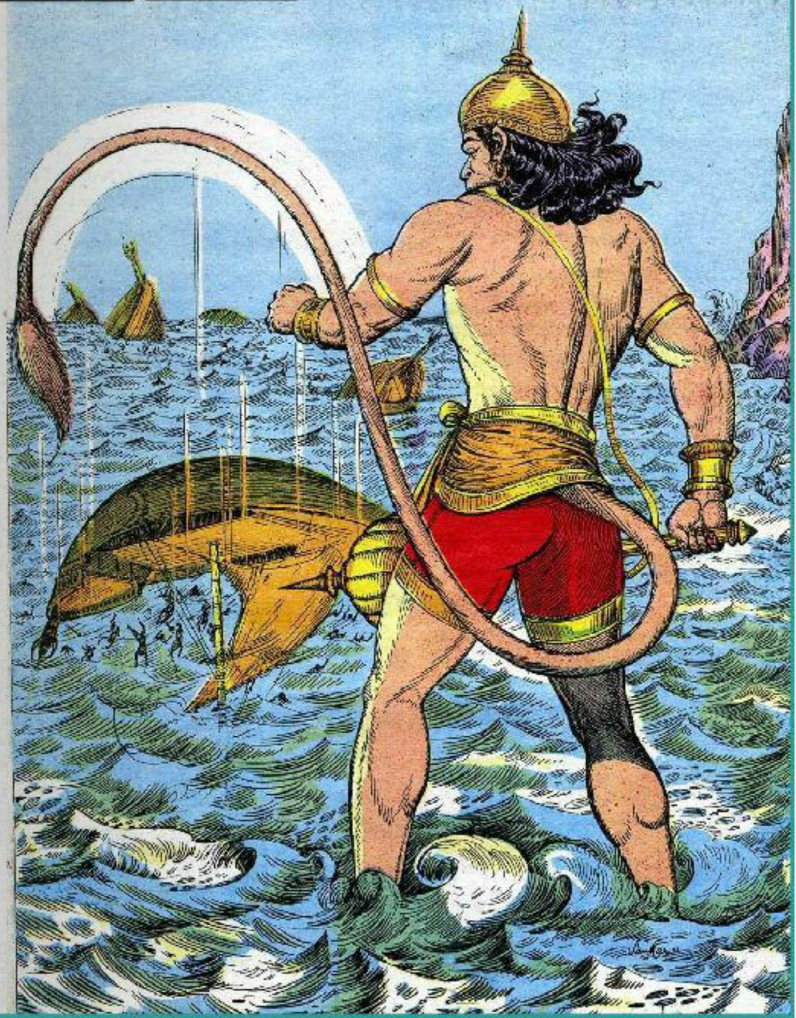
भयभीत प्रजा आपले प्राण व संपत्तीच्या रक्षणासाठी मार्ग शोधू लागली. हनुमान सर्व लोकांकडे जाऊन सांगू लागला—केवळ आपल्या संरक्षणासाठी प्रयत्न करणं योग्य नव्हे, देशाचं रक्षण करणे हे आपले पहिले कर्तव्य आहे. हनुमानाने जनतेला आपल्या कर्तव्याची जाणीव करून उत्तेजित केले. रामसेनेच्या नावावर त्याने सैनिक जमविले आणि त्यांना प्रशिक्षण दिले. त्यांच्यात धैर्य व साहस जागृत केले.

हनुमान सर्व प्रजेला उद्देशून सांगू लागला—"श्रीरामाच्या रामराज्यात सर्व देशवासी रामसेनेचे सैनिक झाले तर कोणत्या ही संकटाचा सामना करू शकतील, शत्रूंचा धुव्वा उडवू शकतील." हनुमानाच्या प्रोत्साहनामुळे जनतेच्या मनातील सर्व भय दूर झाले. त्यांच्यात नवीन स्फूर्ति संचारली. सर्व जण सैनिक बनू हनुमानाच्या नेतृत्वाखाली कालकलीशी युद्ध करायला निघाले. हनुमान स्वतः सर्व युद्धक्षेत्रात निरनिराळ्या रूपात लढू लागला. लोक त्याला सहस्त्र-आंजनेय म्हणू लागले.

कुशाने तुंबळ युद्ध केले आणि आपल्या अग्नि-अस्त्राने घोरकलीचा वध केला. रामसेनेने त्याचे अनेक योद्धे मारून टाकले व सर्व सैन्याला पळवून लावले.

लवाने कालकलीशी युद्ध सुरू केले आणि आपल्या वारुणास्त्राने त्याचा अंत केला. रामसेनेला जेथे जेथे कालकेय राक्षस दिसले तेथे तेथे त्यांना मृत्यु-सदनाला पाठविण्यात आले. हनुमानाने आपल्या शेपटीने सर्व नावा बांधून टाकल्या आणि त्यांना समुद्रात बुडवून टाकले. त्या नावांसह सर्व कालकेय ही बुडून मरण पावले.

या दोन महान् विजयांनंतर हनुमान जनतेला म्हणाला—"राम-राज्यात सर्व जण लव व कुश यांचे बंधु आहेत. सर्वांना एकत्र रहावयाचे आहे. एकाचं दुःख सर्वांचं दुःख आहे. सुख-दुःखात आपण सर्वजण भागीदार आहोत." अशा रीतीने सर्व देशवासियांना संबोधित करून त्यांना प्रोत्साहित करून हनुमानाने धैर्य व धाडस वाढविले आणि आपल्या देशाचे रक्षण केले. आता शत्रु राम-राज्यावर आक्रमण करायला

धजेनासे झाले.

युद्ध संपल्यावर हनुमान लव-कुशांना म्हणाला—"मी आता गंधमादन पर्वतावर माझ्या तपश्चर्येसाठी निघालो." लव व कुश यांनी त्याला मान्यता दिली.

लव व कुश यांनी मोठ्या आदराने हनुमानला निरोप दिला आणि त्याला गंधमादन पर्वतापर्यंत पोंचवून आले.

हनुमानाने त्यांना आशीर्वाद देत म्हटले—"राघुवंशाची प्रतिष्ठा अबाधित राखा. सुखाने जगा. तुम्ही चिरंजीव आहात!" जनतेला उद्देशून तो म्हणाला—"तुम्ही सर्व रामसेनेचे सैनिक एका कुटुंबासारखे रहा. तुम्हाला अशक्य असे काही ही नाही. तुम्ही सर्व जण लव व कुशाचे बंधु आहात." आणि हनुमानाने सर्वांना अयोध्येला रवाना केले.

प्रजेने हात जोडून हनुमानाला प्रणाम केला. त्यांनी 'वीर हनुमान की जय' च्या घोषण केल्या. या घोषणा प्रतिध्वनित होत असतानाच हनुमान तपश्चर्या करण्यासाठी गंधमादन पर्वतावर चढून गेला.

लव-कुश व त्यांच्या मुलांनी राम-राज्याची प्रतिष्ठा कायम ठेवली. रामाच्या आदर्शांनुसार सर्व जण शासन करीत राहिले.

हनुमान गंधमादन पर्वतावर आपल्या तपश्चर्येत लीन झाला.

* * *

हनुमानाच्या तपश्चर्येत पुन्हा एकदा खंड पडला. डोळे उघडून त्याने पाहिले की सर्व पर्वत ठेंगणे झालेले आहेत. महावृक्ष झुडुपांसारखे दिसू लागले. हत्ती उंदरांप्रमाणे वाटू लागले. त्याने लक्षपूर्वक आकाशाकडे पाहिले. युगांतर होत असल्याचे त्याच्या ध्यानात आले.

त्याच वेळी त्रिकालज्ञ नारद तेथे आले आणि हनुमानाला म्हणाले—"हे द्वापर युग आहे. पहिला चरण सुरू होत आहे. हनुमा या द्वापर युगाच्या चौथ्या चरणात तुला पुन्हा रामाचे दर्शन घडेल." आणि नारद निघून गेले.

हनुमान पुन्हा आपल्या तपश्चर्येत लीन झाला.

पट्टीचा पोहोणारा

खूप वर्षांपूर्वी केरळ समुद्र तटाच्या बाजूला असलेल्या लक्षद्वीप पासून थोड्या अंतरावर एक बेट होते. ते बेट दगडांनी भरलेले असल्याने शेती किंवा अन्य कामासाठी अुपयोगाचे नव्हते. त्यामुळे तेथील बहुतेक रहिवासी मासेमारी करत. त्यावरच त्यांची अुपजीविका चाले. याशिवाय ते जनावरे पाळत. काही मासेमार लोक जहाजांवर कामाला जात. काहीजण समुद्रतळाशी जाअून मोत्यांचे शिंपले अुचलून आणत. बेटावरील व्यापाऱ्यांना मोती विकून ते पोट भरत.

त्या बेटावरील एका मच्छीमाराला खूपशी मुले होती. त्यातले बरेच मुलगे मासे पकडून आणून म्हाताऱ्या बापाला मदत करत. त्यांचाही तोच पेशा बनला. एक-दोघांनी व्यापारी बोटींवर नोकऱ्या पत्करल्या. पण त्यांच्यातला सर्वात लहान मुलगा मात्र अगदी निराळ्या स्वभावाचा होता. मासे तडफडून मरताना त्याला पहावत नसे. लहानपणी त्याचे आईबाप टोपल्या भरभरून मासे पकडून आणत.त्यातले काही मासे जिवन्त आढळले तर हा ते उचलून पाण्यात टाकून देई. कधीकधी तर तो टोपलीतले निम्मेशिम्मे मासे वाचवून पाण्यात फेकत असे!

त्याच्या असल्या स्वभावामुळे मासेमारीचा अुद्योग तो करू शकला नाही. पण समुद्र व माशांची त्याला जबरदस्त ओढ होती. तो अगदीच निरुद्योगी, कुचकामाचा निघाल्याने आईबाप त्याला शिव्या देत. पण तो मात्र तासन्तास समुद्रकिनारी चुपचाप बसून रही. कधी समुद्रात पोहत राहून पाण्याच्या आतले कितीतरी विचित्र रंग आणि दृश्ये पहात राही. नन्तर त्याने पाण्यात समुद्रतळाशी जास्तीत जास्त वेळ रहायची

(२५ वर्षांपूर्वी चान्दोमात प्रकाशित झालेली गोष्ट)

सवय केली. समुद्राच्या आतच तो फिरत राही. तिथले रंगीबेरंगी मासे, झाडे-झुडुपे अन् विचित्र रंग पाहून त्याला अपार आनन्द होई.

थोडा मोठा झाल्यावर तो पाण्यात खूप खोलवर जाऊन तिथेच जमेल तितका जास्त वेळ काढी. इतका वेळ त्याच्यासारखा पाण्यात रहाणारा त्या बेटावर दुसरा कोणीच नव्हता. त्यामुळे सर्वजण त्याला 'मानवमासा' असे म्हणू लागले. अग्दी सकाळी सकाळी घराबाहेर पडून सारा दिवस तो समुद्रातच घालवी आणि रात्र पडल्यावर परत येई. मग त्या दिवशी पाहिलेल्या चमत्कारांचे वर्णन तो आपल्या भावांना ऐकवी. तो सांगे की समुद्रतळाशी एक बुडालेलं जहाज आहे, तेथे उगवलेली अनेक झाडे-झुडुपे आहेत, प्रवाळांना फुटलेल्या फांद्यांच्या डुहाळ्या लाल व सफेत रंगांच्या आहेत. याशिवाय पाण्यात मोतीवाले शिंपले, नक्षत्राच्या आकाराचे मासे, काचे सारखे पारदर्शक मासे आहेत अन् आणखीही कधी न पाहिलेल्या किंवा ऐकलेल्या अनेक गोष्टी तिथे पहायला मिळतात.

तो जेंव्हा रंगात येऊन हे सारे वर्णन करी, तेंव्हा त्याचे भाऊ मात्र समजत की हा खरोखरच वेडा झालेला आहे. आईला अशी भीती वाटे, की हा बहुतेक एकाद्या वाईट शक्तीच्या तावडीत सापडलेला आहे; म्हणून तिने त्याच्या दंडावर ताईत बांधला. पण इतके सगळे करूनही त्याच्या स्वभावात काहीच फरक पडला नाही. उलट त्याची प्रसिध्दी मात्र दिवसेंदिवस वाढत गेली. 'मानवमासा' या नावाने खूपचजण त्याला ओळखू लागले. ही बातमी त्या देशाच्या राजाच्याही कानी गेली. राजाच्या मनात त्याला पाहण्याची इच्छा जागृत झाली.

राजाने त्याला एकदा आपल्या महालात बोलावले. तो जेंव्हा तेथे गेला, तेंव्हा राजाची सतरा वर्षांची कन्याही तेथे होती.

"तू समुद्रात खूप खोलवर जाऊ शकतोस, आणि समुद्रात अवगाहन करणारा तुझ्यासारखा तरबेज जगातही कुठे शोधून सापडणार नाही असं ऐकलंय मी! काय, खरं आहे का हे?" राजाने विचारले.

"इतरांच्या बाबतीत मला कसं कळणार

सरकार?" तो म्हणाला.

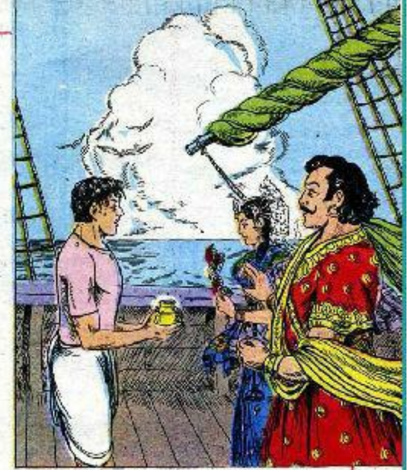
"ठीक आहे, तुझ्यात किती सामर्थ्य आहे, ते पाह्यचंय मला." असे म्हणून मुलीलाही बरोबर घेऊन राजा त्याच्यासह नावेतून समुद्रात गेला. बरेच खोल पाण्यात पोचल्यावर राजाने एक सोन्याचे भांडे पाण्यात टाकले अन् म्हणाला, "जा, घेऊन ये ते पात्र."

तो लगेच उडी मारून समुद्रात बुडाला. तळाशी जाऊन त्याने ते पात्र उचलले अन् त्याबरोबर प्रवाळाची एक फांदीही घेऊन तो बाहेर आला. प्रवाळाची फान्दी राजकुमारीला बक्षिस देऊन ते पात्र तो राजाहाती देणार, इतक्यात राजा म्हणाला, "असू दे. घेऊन टाक ते तुलाच! आता मी तुला याहूनही कठीण असे काम सांगणार आहे. या बेटाच्या चारी बाजूच्या समुद्रतळाचं अवलोकन करून तुला विशेष असे आढलेल ते मला येऊन सांग."

"याला तर बरेच दिवस लागतील. आपण पुरेसा अवधि दिला तर मी हे काम करीन." तो म्हणाला.

"मला ठाऊक आहे ते. पाहिजे तितका वेळ घे. जरूर वाटली तर अधेमधे विश्रान्तीही घे. पण इथली वैशिष्ट्यं जाणून घेतल्यावाचून माझ्याकडे परत नको येऊ." राजा म्हणाला.

"ठीक आहे. मग आपण इथेच थांबा." असे राजकुमारीकडे पहात म्हणून तो लगेच समुद्रात बुडाला. त्याला परत यायला तीन महिने लागले.

"महाराज समुद्राच्या पोटात, आपल्या बेटाखाली तीन मोठे-मोठे पहाड आहेत. त्याचे दगड सर्वसाधारण दगडांपेक्षाही मजबूत आहेत. पण त्यातला एक पहाड मात्र नष्ट होत चालला आहे." तो म्हणाला.

"का बरं?" राजाने आश्चर्याने विचारले.

"त्याच्या खालच्या भागात प्रज्वलित असा अग्नि आहे, अन् तोच पहाडांचा नाश करत आहे. ज्या भागात हा अग्नि आहे, तिथे एकही समुद्री वनस्पती किंवा मासा वगैरे नाहीय." त्याने सांगितले.

"पाण्याखाली अग्नि कसा असेल?" राजाने शंका प्रदर्शित केली.

"महाराज, हा साधारण अग्नि नव्हे; त्याला वडवाग्नि म्हणतात. आपण तो थंड

करू शकणार नाही." तो उत्तरला.

"होय, वडवाग्नि हे नाव तर ऐकलंय मी, पण प्रत्यक्ष पाहिलेला मात्र नाही."

"अग्नि आणणं कसं शक्य होईल महाराज?" त्याने विचारले.

"ते मला काय विचारतोस? तुलाच माहीत असायला हवं ते." राजा म्हणाला.

तो पुन्हा समुद्रतळाशी गेला. अग्नीच्या जवळ जायचा त्याने प्रयत्न केला. पण त्याचे हातपाय खूपच भाजले. भाजलेल्या शरीराने तो नौकेजवळ आला. अन् राजाला म्हणाला, "महाराज, अग्नि आणणं मला अशक्य झालं. हा पहा त्याचा पुरावा." अन् त्याने आपले भाजलेले हातपाय दाखवले.

"हं, आता माझा विश्वास बसतोय तुझ्या सांगण्यावर. तू खरोखरच मोठा पट्टीचा पोहणारा आहेस." राजा बोलला.

"यावेळी मी अग्नि खूपच जवळून पाहयला आहे. महाराज, पहाडाचा खूपच मोठा भाग त्याने नष्ट करून टाकलाय. मला वाटतंय की निकट भविष्यात मोठंच संकट येणार आहे." तो म्हणाला.

राजाने त्याच्या सांगण्यावर पूर्ण विश्वास ठेवला आणि बेटावरील रहिवाशांना आज्ञा दिली की त्यांनी लवकरच बेट सोडून जावे. त्यांच्या अन्यत्र रहाण्याची सोयही राजाने केली. बेटावरची सर्व माणसे आणि जनावरे तेथून अन्यत्र निघून गेल्यानन्तर काही दिवसांनी खरोखरच तेथे मोठे वादळ आले आणि एक महिनाभरात बेटाचा एक एक भाग जात जात सर्वच्या सर्व 'समुद्रस्तुप्यन्तु' झाले.

त्या 'मानवमाशा'ला बोलावून राजा म्हणाला, "तुझ्या शक्ति सामर्थ्यामुळे हजारो प्राणी वाचले. बोल तुला कोणते बक्षिस हवे?"

त्याने राजकुमारीकडे पाहिले, पण अत्तरादाखल तो काहीच बोलला नाही. त्याचे राजकुमारीवर मन आहे ही गोष्ट राजाने केंव्हाच ताडली होती. त्याने दोघांचा विवाह करून दिला अन् 'भावी राजा' म्हणून त्याला स्वतःजवळच ठेवून घेतले.

सद्गुणी माधव

मालती नावाची एक तरूण मुलगी शिवापुरला रहात असे. फुले गोळा करण्यासाठी एके दिवशी ती गावाबाहेरील बगीचात गेली असता अचानकच एक चोर तिच्या समोर येऊन सुरा दाखवत तिला म्हणाला, "तुझ्या अंगावरचे सगळे दागिने काढून मुकाट्याने माझ्या हवाली कर."

मालतीच्या गळ्यात सोन्याची एक साखळी, हातात सोन्याच्या चार बांगड्या अन् पायात चांदीचे पैंजण होते. काय करावे असा विचार ती करतेय, इतक्यात एक तरूण तेथे येऊन चोराशी झटापट करू लागला. चोराच्या हातात सुरा होता. तरीही चोराशी मोठ्या धैर्याने अन् चापल्याने लढत देऊन, त्याने चोराला पळवून लावले. त्याच्या साहसाचे मालतीला फार कौतुक वाटले. चोर पळून गेल्यावर तिने त्याची सारी माहिती विचारली.

युवक म्हणाला, "माझं नाव माधव. मला बऱ्याच विद्या उत्तम प्रकारे अवगत आहेत. माझे वडील म्हातारे आहेत. घरात बसून मी सुतारकाम करावे अशी त्यांची इच्छा आहे. पण मी मात्र बाहेर जाऊन तऱ्हेतऱ्हेची कामं करून खूप पैसेही मिळवतो. पण तरीही मी माझ्या बाबांची चांगली काळजी घेतो. मी जवळच माधवपुरमधे रहातो. हं! पण तू एक मुलगी असूनही गावाबाहेर अशी एकटी का आलीयस?"

"माझं नाव आहे मालती. वडिलांशिवाय माझंही आणखी कोणी नाहीं. पण बाबांना पैशांचा फार लोभ आहे. तऱ्हेतऱ्हेची अत्तरं बनवून विकत असतात ते. या अत्तरांसाठी लागणारी फुलं मलाच गोळा करून आणावी लागतात. अत्तरं विकायचं कामही मलाच करावं लागतं. ते स्वतः जास्त हिंडू फिरू शकत नाहीत. पण मी तरी किती फिरणार? मी आपली असमर्थता प्रकट केली, तर ते

शुभा जोशी

ऐकूनच घेत नाहीत. 'आपण पापड बनवून विकू' असं सुचवलं तरी ही नाही मानत. पण 'इतकी काय पैशांची गरज?' असं विचारलं, तर म्हणतात, 'तुझ्या लग्नासाठी नकोत का?' ते माझ्या लग्नासाठी काही प्रयत्नही करत नाहीत. बरं झालं आज तुम्ही वाचवलंत मला; नाहीतर दागिने गेले असते तर त्यांनी किती शिव्या मोजल्या असत्या!" मालतीनं स्वतःच्या बाबतीत सारं काही सांगून टाकलं.

तिची ही कहाणी ऐकून माधवलाही फार वाईट वाटले. तो म्हणाला, "तुझ्या बाबांनी फारसे प्रयत्न नाही केले, तरी तुझं लग्न नक्कीच होईल. सोनपुतळीसारखी दिसतेयस तू. मला तर फारच चांगली वाटतेयस. तुझी हरकत नसेल, तर मी करीन तुझ्याशी लग्न. अन् मी अशी व्यवस्था करीन की तुला घराबाहेर पडायचीही गरज पडणार नाही."

"हं, पण लग्न काही कोणा एकाच्याच इच्छेनं होत नसतं. त्यासाठी एकमेकांवर प्रेम असणं जरुरीचं असतं. मला तुम्ही मुळीच पसंत नाही." असे तट्कन् बोलून मालती निघून गेली.

त्या दिवसापासून माधव रोज मालतीसाठी त्या गावात येअू लागला. तिची इच्छा नसली तरी मालतीला तो तिचे कुशल विचारी, तिच्यासाठी कधी अुंचावर चढून फुलं तोडून आणून देई. तिला लहानमोठ्या भेटवस्तूही देत असे तो. तरीही त्याच्यासाठी तिच्या मनात प्रेम अुपजेना.

कधी कधी एक म्हातारी फुलांसाठी मालतीकडे येत असे. ही गोष्ट तिच्या लक्षात आली, अन् तिने मालतीला विचारलेही. पण मालतीने स्पष्ट अुत्तर दिले की, "मला तो आवडत नाही." म्हातारीने माधवला हे सांगून म्हटले, "अरे बाळा, अुगाच कशाला तिच्या मागे मागे फिरतोस? तिचं तुझ्यावर मुळीही मन नाही. तेंव्हा तू इथून पुढे या गावात येअू नयेस हेच बरं."

"आजी, तुम्ही वयाने अन् गुणानेही मोठ्या आहात. पण मालतीला मी आवडेन यासाठी मी काय करावं?" माधवने विचारले.

"आता फक्त अेकच मार्ग आहे. कदाचित माहीत नसेल म्हणून सांगते तुला. दयेनंच प्रेम अुत्पन्न होतं. तेंव्हा असा काही अुपाय शोधून काढ, की ज्यामुळे तिला तुझ्याबद्दल

दया वाटेल." असे सुचवून म्हातारी निघून गेली.

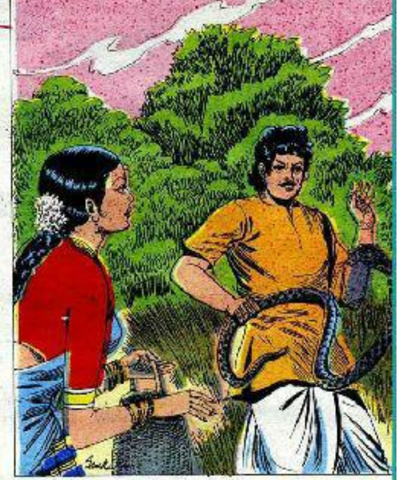
माधवने म्हातारीचे सांगणे छान लक्षात ठेवले. दुसऱ्या दिवशी तो मालतीला म्हणाला, "माझ्या गावात मला भरपूर काम मिळत नाही. तुला पाहिल्यावाचून मला रहावतही नाही. पण त्यामुळे मला प्राप्तीही पुरेशी होत नाही. माझी अुपजीविका बरोबर चालत नाहीये."

"मग या गावात यायला सांगितलंय कुणी? सोडून द्यावं ना!" असे सडेतोड बोलून मालती निघून गेली.

माधवने आता नवीनच युक्ति योजली. फुलांसाठी तो झाडावर चढला आणि मुद्दामच खाली पडला. त्याला जखमा झाल्या. पण मालतीने "झाडावर चढता येत नाही, तर वर चढायचा नसता अुद्योग करायचा कशाला?" असे म्हणून धुडकावले.

यानन्तर काही दिवसांनी झाडीतून एक साप बाहेर आला अन् तो मालतीला डसणार, इतक्यात माधवने शेपूट धरून त्याला बाजूला खेचले. पण तेवढ्यात तो माधवलाच चावला. मालतीने धावपळ करून वैद्य बोलावून आणला नसता, तर माधवचा मृत्यु अटळ होता! पण त्याने जेंव्हा डोळे अुघडले, तेंव्हा मालती म्हणाली, "साप मला चावला असता तर असता. मला उगीचच वैद्यासाठी पळावं लागलं. मेले असते मी आपली इथेच!"

म्हातारीने तिचे हे बोलणे ऐकून तिला एका बाजूला बोलावून घेअून ती म्हणाली,

"अग, माधव बिचारा चांगला मुलगा आहे, स्वतःचा जीव पणाला लावून त्यानं वाचवलंय तुला. माझं ऐक, त्याच्याशी लग्न केलंस तर सुखी होशील."

"हँ! पण मला तो जरा सुद्धा आवडत नाही." मालतीने अुदासीनपणा दाखवत म्हटले.

"पण कारण तर सांगशील!" म्हातारी अगदी खनपटीलाच बसली.

"माझे बाबा पहा; माझ्याकडून किती तऱ्हेतऱ्हेची कामं करून घेतात ते. मी एक मुलगी आहे याचाही विचार नाही त्यांना! पण याचे हे बाबा पहा. ते म्हणतात की त्यानं घरातच राहून सुतारकाम करावं. आपल्या म्हाताऱ्या बापाची इच्छा पुरी न करता

गावोगाव भटकत रहाणाऱ्या या भटक्यावर प्रेम कसं करू मी?"

म्हातारी हसली. ती म्हणाली, "तू आपल्या वडिलांबद्दल अुगीचच चुकीचा विचार करतेस. त्यांनी जे काही कमवलं, ते तुझ्या हुंडा वगैरेसाठीच नं? तू जर घरातच डांबून राहिली असतीस, तर त्यांनी इतकं धन कसं जमवलं असतं? तू काम केलं नसतंस तर तुमची अुपजीविकाही कठीण झाली झाली असती नं? तुझ्या वडिलांची तर केवळ इतकीच इच्छा आहे की तुझं लग्न एकाद्या श्रीमन्त आणि चांगल्या मुलाशी व्हावं."

"ठीक आहे! मी कबूल करते की तू सगळं खरंच बोलत आहेस आजी. पण माधवसारख्या निर्धन माणसाशी लग्न केलं, तर माझ्या बाबांच्या मनाला दुःख नाही का होणार?" मालती म्हणाली.

दुसऱ्या दिवशी म्हातारीने माधवला मालतीच्या मनची गोष्ट सांगितली. तेंव्हा तो मालतीकडे जाअून म्हणाला, "तू अशा भ्रमात आहेस की मी माझ्या बाबांची नीट काळजी घेत नाहीय. पण एकदा भेटून तू त्यांच्याशी बोललीस की तुझ्या साऱ्या शंका दूर होतील."

मालती जरा वेळ विचार करून म्हणाली, "मी उद्याच तुमच्या गावी जाईन. पण त्यावेळी तुम्ही तिथे नसलं पाहिजे. अट कबूल?"

माधवने तिची अट कबूल केली.

मालतीने आपल्या वडिलांना सांगितले की शेजारच्या गावात अत्तराची मोठी मागणी आहे आणि ती म्हातारीला बरोबर घेअून माधवच्या गावी गेली. दोघी जेंव्हा तेथे पोचल्या तेंव्हा त्यांना दिसले की माधवचे घर तर अगदी इन्द्रभवनासारखे आहे. एकाद्या महाराजाच्या थाटात तिथे बसलेला वृद्ध माणूस दुसरा तिसरा कोणी नसून माधवचे बाबाच होते. घरातल्या अन्य कामांच्या सोयीसाठी एक स्वयंपाकीही तेथे होता.

ते वैभव पाहून मालती चकित झाली. त्या वृद्धाला तिने आपल्या अत्तरांचे वर्णन करून सांगितले अन् पुढे विचारले, "या घरात आणखी कुणी नसतं का?"

म्हातारबुवा नीरसपणे अुत्तरले, "हो, आहे की. माझा एकुलता एक मुलगा माधव इथेच असतो. मी त्याला 'इथेच सुतारकाम' कर असं कित्ती वेळा सांगून पाहयलं. पण

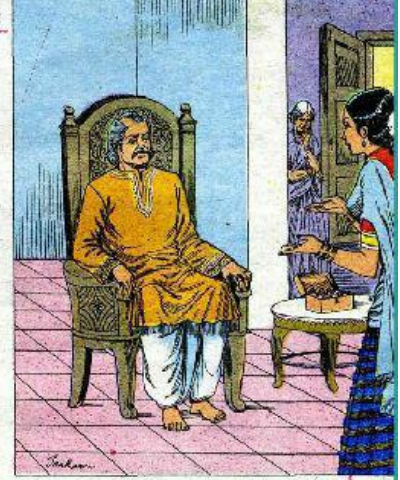
तो ऐकतच नाही माझं! फिरत असतो सारखा. त्याच्या पायाला चक्रच लागलंय जणू! माझ्या सांगण्याची पर्वाच नाही करत तो!"

म्हातारी मधेच म्हणाली, "आपण तर चांगले श्रीमन्त दिसताय. आपला मुलगा समजा घरातच राहयला, तर त्याला सुतारकाम करायची काय गरज? नुसताच लोळत राहू शकेल ना?"

तिच्या बोलण्यावर व्यंगाने हसत माधवचे वडील म्हणाले, "या, वा! काय पण सल्ला देताय! मी स्वतः असा विचार करूनच पूर्वजांकडून मिळवलेली संपत्ती घालवून बसलो. माझा माधव पंधरा वर्षांचा असताना आम्ही एका झोपडीत रहात होतो. अुपचार करण्यासाठी सुद्धा पैसा जवळ नसल्याने माझी बायको अकालीच मरून गेली. त्या काळजीत मी ही आजारी पडलो. तेंव्हा माधव स्वतः कमाअू लागला. अन् नंतरच्या या पाच वर्षांत आम्ही हा महाल खरेदी केलाय. नोकरही आहेत कामाला. मी प्रथम पासूनच चैनीत रहात असल्यानं या साऱ्या सोयी मला आवश्यकच होत्या."

"आपला मुलगा आमच्या गावात येत असतो. दिसायला तर तो अगदी गरीब दिसतो. हे कसलं वेड?" म्हातारीने विचारले.

हा प्रश्न ऐकताच माधवचे वडील जोराने हसले अन् म्हणाले, "हे कसलं वेडबीड मुळीच नाही. मीच त्याला असं रहायला सांगितलं आहे. लहानपासूनच चैनीत रहायला लागला तर त्यालाही

माझ्यासारख्याच आपत्ति सहन कराव्या लागतील. त्याचं तेवढं भाग्य असतं, तर मी आपली इस्टेट घालवली नसती. माझं भाग्य इतकंच, की तो हल्ली थोडीफार कमाई करतो आहे. पण त्याची कमाई फक्त माझ्या खर्चालाच पुरते. तो नालायक आहे, म्हणून स्वतःसाठी काही मिळवू शकत नाहीय."

मालतीने त्यांना अत्तरे दाखवली तेंव्हा त्यांनी ती सारीच खरेदी केली. "तू नशीबवान आहेस मुली, म्हणूनच त्यांच्या गैरहजेरीत आलीयस. तो इथे असता, तर मला त्यानं अत्तरं घेअू दिली नसती. म्हणाला असता की, हा वायफळ खर्च आहे. मी ताडी आणवून पितो, तर मला म्हणतो, अुगीच का आपली तब्येत बिघडवून घेता? मी त्याला

म्हणतो की, माझी तब्येत बिघडली तर लवकर मरेन मी, तुझाच खर्च वाचेल. पण तो काही केल्या ऐकत नाही."

मालती आणि म्हातारी आपल्या गावाकडे परतल्या. म्हातारी मालतीला म्हणाली, "माधवला आशा होती की, बाबा तुझ्यासमोर त्याची खूप स्तुति करतील. मला असं वाटतंय की तुमचं लग्न होणं अशक्य आहे."

मालतीने यावर म्हातारीला काही अुत्तर दिले नाही. गावात पोचता पोचता समोरून येणाऱ्या माधवला ती म्हणाली, "मी तुमच्या बाबांना भेटून आलेय."

माधव हसून म्हणाला, "अन् मी ही तुझ्या बाबांना भेटलोय. त्यांनी माझ्याबाबत सर्व ऐकून घेतलं अन् वचन दिलंय की, ते मला अत्तरं बनवायची कला शिकवून देतील. ते पुढे असं म्हणाले की, मी जमवलेलं सारं धन तुमचंच आहे. काही दिवस इथेच राहिलास तर मी तुझ्या वडलांकडे जाअून, सुनेला घरात कसं वागवावं ते ि कवून येईन. आपला विवाह पक्का झालाय"

"पण तुम्ही कसं गृहित धरून चाललाय, की मी या लग्नाला संमति देईन?" मालतीने आश्चर्याने विचारले.

"सांगू कसं गृहित धरलं? म्हातारीनं अुपाय सांगेपर्यन्त मी ही संदिग्धावस्थेतच होतो. माझ्या बाबांना माझे शत्रू भेटायला गेले, तरी ते माझ्याबद्दल कधी भले शब्द काढणार नाहीत. मग तुला माझी दया कशी बरं येणार नाही? म्हातारीने स्वानुभवावरूनच मला सांगितलं होतं की दयेमुळे प्रेम अुत्पन्न होतं." माधव अुत्तरला.

प्रत्यक्ष बाप असून आपल्या मुलाबद्दल शत्रूजवळही बरा शब्द न बोलणाऱ्या वडिलांच्या सुखसोयींची किती छान व्यवस्था केलीय माधवने! आता कुठे त्याचे सद्‌गुण, त्याचा भलेपणा मालतीच्या लक्षात आला! लग्नानन्तर आपल्या मुलीच्या सुखाचाच विचार करणाऱ्या आपल्या बाबांचे प्रेमही तिने ओळखले. आता तिला माधवची दयाही आली अन् त्याच्याबद्दल प्रेमही वाटू लागले.

इतके सगळे झाल्यावर दोन्ही पित्यांनी मालती आणि माधवचा विवाह फारशी टामटुम न करता साजरा केला.

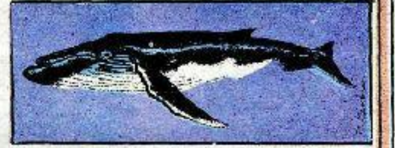
बहुरूपा वसुंधरा

मुंडातुरै जंगल

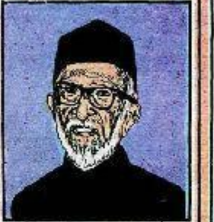
तमिलनाडू मधील मुंडातुरै सुरक्षित वन-प्रांताने अलिकडे सर्वांचे लक्ष वेधून घेतले आहे. याची दोन प्रमुख कारणे आहेत. तेथील वाघांची वाढती संख्या हे पहिले कारण. दुसरे कारण म्हणजे सहा वर्षांपूर्वी तिथे दिसणारे डोक्यावर पुच्छ असणारे कूजन करणारे पक्षी (वार्ब्लर). गाणारे निरनिराळे पक्षी येतात नि जातात. पण डोक्यावर पुच्छ असणारा हा गाणारा पक्षी अलिकडे दिसत नाही. कॅलिफोर्निया विद्यापीठात शिकणारा एक भारतीय विद्यार्थी आहे मधुसुदन कट्टी. या पक्षांबाबत तो संशोधन करीत आहे. हे पक्षी आजकाल न दिसणं मोठं विचित्र आहे असं त्याला वाटतं. मद्रास जवळील वेडंतांगल मध्ये अनेक प्रकारचे पक्षी आश्रयाला येतात. रंगी-बेरंगी बगळे, निरनिराळे आवाज करणारे पक्षी, सैबेरियाची बदके इत्यादि इथे येतात, त्यांना पाहून पक्षी-प्रेमियांना मोठा आनंद होतो. वेडंतांगल आपल्या देशातील एक जुने पक्ष्यांचे आश्रयस्थान आहे.

देवमाशांची आत्महत्या

न्यूझीलंड मधील नेल्सनच्या 'फेरवेल स्पिट' समुद्रकिनाऱ्यावर एक विचित्र घटना घडली. साधारणपणे समुद्रातील खोल पाण्यात मुक्तपणे संचार करणारे ९९ देवमासे समुद्र-तटावर आले. एका शेजारी एक दाटी करून बसल्यामुळे श्वास घेण्यात अडचण आल्यामुळे, काही मेले. काही लोकांनी त्यांचे रक्षण करण्यासाठी त्यांना पाण्यात ढकलले. तरी पण ४३ देवमाशांचा जीव वाचू शकला नाही. झुंडीच्या झुंडीने येऊन या देवमाशांनी आत्महत्या करण्याचा प्रयत्न का केला हे अजून ही वैज्ञानिकांच्या लक्षात येत नाही.

पक्षांची गणती

तुम्हाला जेव्हां वेळ मिळेल तेव्हा आपल्या राज्यातील पक्षांची मोजदाद करू शकाल? ते तर अशक्य असेंच तुम्ही म्हणणार. पण गेल्या १४ नोव्हेंबर रोजी आपल्या देशातील ५००० मंडळींनी पक्षांची गणती करायची योजना बनवली आहे. या मंडळींना पक्षांची एक यादी देण्यात आली. या यादीत आपल्या देशातील १७० पक्षांची नावे आहेत. प्रत्येकाने आपण पाहिलेल्या पक्षांची संख्या या सूचीत नोंदवायची आहे. हे काम एक दिवसातच झाले पाहिजे. पक्षांचे प्रमुख भारतीय शास्त्रज्ञ डॉ. अली यांच्या स्मृत्यर्थ ही योजना बनविली आहे. १२ नोव्हेंबर रोजी त्यांचा जन्म-दिन आहे. या दिवसाच्या जवळ-पासचा एक सुट्टीचा दिवस या कामासाठी निश्चित केला जाईल. भविष्य काळात दर वर्षी अशा गणतीची योजना बनेल अशी ही शक्यता आहे.